

Міністерство освіти та науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

01 освіта

012 дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

«Особливості формування соціальної компетентності старших дошкільників у предметно-розвивальному середовищі ЗДО»

студентки **Кожухівської Вероніки**
Дмитрівни

Науковий керівник: Матвієнко Світлана
Іванівна,

канд. пед. наук, доцент.

Рецензенти:

Пісоцький Олександр Петрович

канд. психол. наук, доцент.

Машовець Марина Анатоліївна

канд. пед. наук, доцент.

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

Кожухівська В.Д. Особливості формування соціальної компетентності старших дошкільників у предметно-розвивальному середовищі ЗДО /В.Д. Кожухівська. – Кваліфікаційна робота. – Ніжин, 2019. – 117 с.

Наукова робота присвячена аналізу проблеми формування соціальної компетентності у дітей старшого дошкільного віку як важливого інтегративного особистісного утворення, що визначає можливості подальшої соціалізації дітей. розкрито особливості формування соціальної компетентності у дітей старшого дошкільного віку. Висвітлено основні підходи до набуття дитиною соціальної компетентності у базовому компоненті та чинних програмах дошкільної освіти. обґрунтовано роль предметно-розвивального середовища щодо формування соціальної компетентності у старших дошкільників. Проведено експериментальне дослідження умов ефективності процесу формування соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку у розвивальному середовищі ЗДО. Проаналізовано отримані результати.

Ключові слова: соціальна компетентність, соціалізація, предметно-розвивальне середовище, заклад дошкільної освіти, діти старшого дошкільного віку.

Kozhukhovskaya V. D. Features of formation of social competence of senior preschoolers in the subject-developing environment of ZDO / V. D. Kozhukhovskaya. – Qualifying work. - Nizhyn, 2019. - 117 p.

The scientific work is devoted to the analysis of the problem of formation of social competence in children of senior preschool age as an important integrative personal education, which determines the possibility of further socialization of children. features of formation of social competence at children of senior preschool age are revealed. The main approaches to the acquisition of social competence by the child in the basic component and existing programs of preschool education are highlighted. the role of the subject-developing environment in the formation of social competence in older preschoolers is substantiated. An experimental study of the conditions of the effectiveness of the process of formation of social competence in children of older preschool age in the developing environment of health. The obtained results are analyzed.

Keywords: social competence, socialization, subject-developing environment, preschool education institution, children of senior preschool age.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У РОЗВИВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	11
1.1. Сутнісна характеристика поняття «соціальна компетентність»	11
1.2. Особливості формування соціальної компетентності у дітей старшого дошкільного віку	17
1.3. Висвітлення основних підходів до набуття дитиною соціальної компетентності в БКДО та програмах дошкільної освіти	24
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	28
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО У РОЗВИВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	30
2.1. Критерії та показники сформованості соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку у розвивальному середовищі ЗДО	30
2.2. Методика дослідження рівнів сформованості соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку у розвивальному середовищі ЗДО	35
2.3. Аналіз педагогічних чинників формування соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку у розвивальному середовищі ЗДО	48
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	60
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У РОЗВИВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗДО	62

3.1. Обґрунтування педагогічних принципів та організаційно-педагогічних умов формування соціальної компетентності в старших дошкільників у розвивальному середовищі ЗДО	62
3.2. Методика організації роботи з перевірки організаційно-педагогічних умов формування соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку в розвивальному середовищі ЗДО	67
3.3. Оцінка ефективності організаційно-педагогічних умов формування соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку у розвивальному середовищі ЗДО	72
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	80
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85
ДОДАТКИ	95

ВСТУП

Актуальність дослідження. Національна доктрина розвитку освіти передбачає зростання соціальної ролі особистості, активізацію на цій основі її інтелектуального і творчого потенціалу. У Базовому компоненті дошкільної освіти передбачається формування основ соціальної адаптації та життєвої компетентності дитини, виховання елементів природодоцільного світогляду, розвиток позитивного емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього. Проблема входження індивіда у світ культури, формування морального досвіду та ціннісних орієнтацій особистості була предметом досліджень Н. Андрєєнкової, Г. Ващенка, О. Вишневського, І. Зязюна, В. Москаленка, Р. Осипець, В. Харчева та ін.

Розпочинається формування соціальної компетентності з дошкільного віку. Дошкільна освіта – перша ланка у неперервній системі освіти, і від того яким буде початок залежатимуть якість та динаміка особистісного розвитку, життєві установки та світогляд дорослої людини. У зв'язку з цим особливо актуальною є проблем формування соціальної компетентності особистості вже з старшого дошкільного віку. Одне з найважливіших завдань педагогів та батьків, дати дітям правильне уявлення про себе й оточуючу дійсність, навчити взаємодіяти з соціальним довкіллям.

Проблему формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в дошкільних установах досліджували: Л. Божович, М. Гончарова-Горянська, О. Запорожець, О. Кононко, В. Кузьменко, С. Калачківська, С. Ладивір, Т. Поніманська, С. Якобсон, М. Михайленко, Л. Боровцова, Є. Мішечкіна, Ю. Молчанова, І. Рогальська-Яблонська, Г. Цетліна. Науковцями було розроблено цілу низку засобів та методів для ефективного формування соціальної компетентності у дітей старшого дошкільного віку.

Для нормального розвитку кожна дитина має перебувати в розвивальному середовищі, яке задовольнятиме потребу дитини старшого дошкільного віку в атмосфері любові і психологічному благополуччі та

захищеності. Важливим засобом набуття дитиною основ соціальної компетентності визначається предметно-розвивальне середовище ЗДО, яке надає можливість дошкільнику використовувати свої здібності, знання та вміння стимулює проявляти самостійність, ініціативність, творчість, колективність, дружелюбність, зацікавленість спільною з іншими діяльністю. У практиці ЗДО існує велика кількість варіантів розвивальних куточків. Наповнення предметами є важливою умовою ефективного їхнього функціонування з набуття дитиною-дошкільником знань про навколишнє, формування елементів світогляду та основ соціальної компетентності.

У наукових дослідженнях Л. Артемової, С. Новосолової, Л. Лохвицької, О. Пісоцького, Л. Пісоцької, М. Подд'якова, К. Щербакової, Л. Проколієнко розкрито роль різних видів середовища у розвитку дитини-дошкільника, зокрема – щодо активізації його пізнавальних інтересів (цікавості, допитливості, інтересу), що впливає на відношення дитини до навколишнього. Проблема формування соціальної компетентності старших дошкільників засобом розвивального середовища є ще малодослідженою, що зумовило вибір теми дослідження **«Особливості формування соціальної компетентності старших дошкільників у розвивальному середовищі ЗДО»**.

Мета дослідження: виявити організаційно-педагогічні умови набуття соціальної компетентності дітьми старшого дошкільного віку в розвивальному середовищі ЗДО.

Реалізація поставленої мети уможлиблюється розв'язанням таких **завдань:**

1. Розкрити сутнісні ознаки соціальної компетентності як педагогічної категорії.
2. Визначити специфіку соціальної компетентності дитини стосовно старшого дошкільного віку.
3. Визначити критерії, показники та рівні сформованості соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного у розвивальному

середовищі закладу дошкільної освіти.

4. Проаналізувати стан практики закладу дошкільної освіти щодо формування соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку у розвивальному середовищі садочка.
5. Здійснити дослідницько-експериментальну перевірку організаційно-педагогічних умов формування соціальної компетентності в старших дошкільників засобами розвивального середовища ЗДО та надати результати.

Об'єкт дослідження – формування соціальної компетентності у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови формування соціальної компетентності старших дошкільників в розвивальному середовищі ЗДО.

Гіпотеза дослідження полягала у наступному: процес формування у дітей старшого дошкільного віку соціальної компетентності буде ефективним за дотримання наступних умов:

- 1) опори на вікові особливості старших дошкільників у даному процесі;
- 2) урахування особливостей створення розвивального середовища відповідно до вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку;
- 3) створення розвивального середовища щодо до реалізації соціальної компетентності дітьми старшого дошкільного віку.

Методи дослідження:

теоретичних – аналіз, синтез, порівняння, класифікація, узагальнення даних з проблеми дослідження на основі вивчення педагогічної, психологічної, соціологічної літератури; історико-логічний.

емпіричні – анкетування, бесіда, спостереження

Наукова новизна та теоретичне значення роботи визначається:

- 1) теоретичним обґрунтуванням проблеми соціальної компетентності з урахуванням сучасних наукових розробок;

- 2) обґрунтуванням специфіки формування соціальної компетентності стовно дітей старшого дошкільного віку;
- 3) висвітленням основних підходів до набуття соціальної компетентності у нормативних документах дошкільної освіти, що закладає теоретичне підґрунтя практики закладів освіти стосовно соціалізації дітей;
- 4) виявленні та теоретичному обґрунтуванні критеріїв та показників сформованості соціальної компетентності у старших дошкільників засобами розвивального середовища;
- 5) теоретично розкрито та перевірено у процесі дослідницько-експериментальної роботи організаційно-педагогічні умови формування соціальної компетентності в старших дошкільників у розвивальному середовищі ЗДО.

Практичне значення роботи визначається тим, що матеріали дослідження можуть бути використані у різних формах методичної роботи з вихователями щодо підвищення рівня їхніх знань з проблеми соціальної компетентності.

Апробація результатів дослідження здійснювалася через:

I. *Участь у:*

- 1) II Міжнародній студентській науково-практичній конференції «Студентський науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення», м. Ніжин, 26 квітня 2018 р.
- 2) Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку», м. Ніжин, 16-17 листопада 2017 р.
- 3) Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку», м. Ніжин, 22 листопада 2018 р.

II. *Друці статті:* «Формування соціальної компетентності у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять художньою працею» // «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» : Збірник

наукових статей студентів спеціальності «дошкільна освіта». – Ніжин, НДУ імені Миколи Гоголя, 2017. – С. 6-11.

IV. *Друці тез*: «Специфіка формування соціальної компетентності у дітей старшого дошкільного віку» // «Студентський науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення»: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції / За заг. ред. О. В. Лісовця. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. – С. 238-240.

Структура роботи: магістерська робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 120 сторінок, з них – 84 сторінки основного тексту. Список використаних джерел охоплює 8 сторінок – 81позицію. Магістерська робота має 6 таблиць, 1 діаграму та 16 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У РОЗВИВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

1.1. Сутнісна характеристика поняття «соціальна компетентність»

У сучасному суспільстві особлива увага приділяється питанням розвитку, виховання і виховання дітей і молоді, а також її соціалізації. Розглянемо розкриття сутності основних понять нашого дослідження, які взаємопов'язані і складають причинно-наслідковий порядок.

За А. Мудрік *соціалізація*

- це процес, в якому діти усвідомлюють цінності, уявлення, моделі поведінки та ролі, властиві певному суспільству [52, с. 5]. Дефініції поняття *соціалізації*:

- процес адаптації людини до умов соціального середовища,
- активний процес проникнення через взаємодію з суспільством [там само].

Проблему соціалізації особистості вивчали зарубіжні вчені такі як: Ж.Ж. Руссо, Дж. Дьюї, П. Наторп, Ж. Піаже, П. Блонський; професори, вчені та культурні діячі: Т. Шевченко, І. Франко, Г. Ващенко, О. Залужний, С. Русова, А. Макаренко, І. Огієнко, В. Зенковський, І. Сокілянський, Ю. Чепіха, В. Сухомлинський та ін.

У працях вчених середини минулого століття Л. Виготського, О Леонтєва, Д. Ельконіна, М. Лісіної, Л. Божович та інших визначено розвиток теорії психічного розвитку особистості, яка стала методологічною основою для розуміння процесу соціального становлення дитини.

Психологи І. Кон, О. Кононко, М. Лисина, М. Поддяков, Н. Калініна, Т. Прищепа, Л. Гумовська та ін розглядають поняття *соціалізація* як процесу засвоєння в процесі онтогенезу дитиною правила, цінності, знання, культуру в цілому як результат умисних і спонтанних соціальних взаємодій. На їхню думку, процес соціалізації не обмежується життям у суспільстві.

На сучасному етапі розвитку науки окремі питання теорії соціалізації особистості були знайдені в працях Л. Артемова, А. Богуш, Т. Поніманської, В. Оржеховської, О. Савченко та ін.

Соціологи та педагоги С. Курінна [41], В. Піча [57], А. Ручка [67], Н. Сайко [69] та ін. трактують поняття *соціалізація* як процес формування основних параметрів людської особистості (свідомість, емоції, здібності тощо). На основі навчання і виховання, засвоєння соціальних ролей, в результаті чого людина стає членом сучасного суспільства, забезпечуючи безперервність історичного досвіду.

Соціальний розвиток не тільки стихійний, але і циклічний. Для того, щоб дитина навчилася з інтересом сприймати світ навколо, радіти близьким оточуючим, говорити і думати, потрібні спеціальні умови. Вже в перші місяці життя дитини дорослий ставить перед собою завдання цілеспрямовано розвивати слух, рухи, емоції, погляд маленької людини, тренувати її, активно впроваджувати людські суб'єкти і відносини в світ, і формувати основи гармонійного світу сприйняття, тобто вчити відчувати радість життя, бачити прекрасне, долати труднощі життя без зайвого нервового напруження і тривоги [25, с. 13].

Близьким до поняття *соціалізації* є поняття *соціальний розвиток*. Дослідники, М. Бобнев і О. Шорохова, вказують, що поняття *соціалізації* вужче, ніж поняття *соціальний розвиток*, оскільки в процесі соціального розвитку дошкільник зберігає своєрідність, розуміє концепцію спільної діяльності для інших і він вчиться знаходити те, що об'єднує його з іншими і не затрудняє у визначенні його позиції серед інших [15, с. 5].

Можна зробити висновок, що для комплексного соціального розвитку дитини необхідно правильно організувати сприйняття малюка, щоб він отримував різноманітну інформацію про навколишній світ, був здатний гармонійно сприймати і насолоджуватися його красою. Індикатором і певною мірою результатом процесу соціалізації - *соціальна компетентність*, яка при переході від дошкільного закладу до школи виражається в готовності дитини ефективно взаємодіяти з іншими в системі міжособистісних відносин.

При розгляді поняття соціальної компетентності слід зазначити, що вона є невід'ємною частиною понять: *соціальний*, який у прямому сенсі означає суспільний, приналежність до суспільства, пов'язаний з життям і відносинами людей у суспільстві [54, с. 486] і *компетентність*. В основі цього терміну лежать поняття *знати, досягати, вміти, відповідати*.

Розтлумачимо сутність поняття соціальна компетентність характеризуючи такі компетентність та компетентція.

Компетентність – певна сума знань в особі, що дозволяє їй висловлювати судження про що-небудь, висловлювати переконливу думку [75 с. 218]. Вчені Т. Браже і М. Розов вважають, що «компетентність» базується на міждисциплінарних знаннях, навичках і здібностях, які є колективно необхідні для успішної адаптації особистості і досягнення очікуваних результатів у продуктивній діяльності в різних галузях.

Л. Сохань, І. Єрмакова розуміють «компетентність» як особистістну якість або сукупність якостей, мінімальний досвід роботи в даній області. С. Матвієнко дає більш широку інтерпретацію: «компетентність – це здатність мобілізувати отримані знання і досвід в даній ситуації, з урахуванням зовнішніх умов, деякої загальної здібності людини, яка орієнтується на його знаннях, досвіді, цінностях і здібностях» [48, с. 38].

На думку О. Кононко, «компетентність» - інтегративна особливість особистості дитини дошкільного віку [32, с. 25].

Основними показниками формування соціальної компетентності є:

- здатність *орієнтуватися* в нових умовах життя (підкреслювати первинне і вторинне, безпечне і небезпечне, корисне і шкідливе, приємне і неприємне і т.д.).
- адаптуватися (набути навичок і здібностей, необхідних для належного функціонування, пристосуватися до їх прийняття для себе).
- впливати (реалізувати свій потенціал, свої здібності, захищати власні інтереси, використовувати факти і з користю для справи та самої себе змінювати реальність) [там само].

У науковій літературі поряд з поняттям компетентності є - компетенція.

Ці поняття не можна ототожнювати. *Компетенція* - це визначений і зрозумілий набір знань, умінь і навичок - якісна ознака навчання, що проявляється в різних діях особистості. Компетенція – коло питань, у яких особа має знання, досвід . Компетенція – знання, досвід у тій чи іншій галузі [26, с. 614]. *Компетентний* – що володіє компетенцією [17, с. 234].

Компетенція в інтерпретації В. Кузьменко сукупність взаємозалежних якостей індивіда (знання, навички, навички режимів діяльності), що задаються до певного кола предметів і процесів та необхідних для якісної, продуктивної діяльності щодо них [40, с. 12]. У своїх наукових роботах дослідник І. Печенко розглядає компетенцію як інтегровану концепцію, що включає наступні аспекти: готовність до ціле покликання, готовність до оцінки, готовність до дії, готовність до рефлексії [55, с. 68].

Розглянемо характеристики основного поняття нашого дослідження – *соціальна компетентність*. Соціальна компетентність людини дозволяє їй жити в сучасному суспільстві, пристосовуватися до нових умов і знаходити рішення в різних життєвих ситуаціях.

Поняття соціальна компетентність відрізняється від понять «соціальний досвід» і «обізнаність», тобто воно орієнтоване на успіх життя, свідоме накопичення знань і соціальних знань та їх застосування до реального життя. У результаті поняття *соціальна компетентність* певною

мірою може бути використано в сенсі мудрості, досконалості і актуалізації здібностей; тобто єдністю розуму, інтуїції та спостережливості дитини.

За Т. Поніманською *соціальна компетентність* це відкриття у світі людей, навички соціальної поведінки, готовність сприймати соціальну інформацію, бажання пізнати людей і робити добрі справи [60, с. 6] .

На думку Н. Гагаріної, «соціальна компетентність» є інтегральною якістю людини, що складається з набору емоційних, мотиваційних характеристик і проявляється соціальною активністю і гуманістичній спрямованості особистості [13, с. 10].

У науковій праці Н. Голованової «соціальна компетентність» особистості є складною, уніфікованою характеристикою, сукупністю специфічних здібностей, навичок, соціальних знань і вмінь, досвіду, емоційних і ціннісних орієнтацій, особистих переконань, які дозволяють їй взаємодіяти з суспільством, налагоджувати контакти з різними групами та окремими особами і продуктивно виконувати різні соціальні ролі [14, с. 35].

Підсумовуючи вищевикладене, можемо вказати що соціальна компетентність як спеціалізованого і своєчасного використання отриманих раніше знань і досвіду в різних життєвих ситуаціях. Людина отримує знання, досвід, під час спілкування та співпраці з іншими людьми, перебуваючи у відповідному середовищі.

Звернімося до визначення цього терміну С. Бахтеєвою. Вона вказує, що сутність соціальної компетентності визначається категоріями: «знати» - знання, необхідні для застосування соціальних технологій; цінності, які орієнтують використання знань і навичок; «вміти» - здатність людини здійснювати вільне і свідоме самовизначення у внутрішньому духовному досвіді і в зовнішній соціальній реальності. «Досягати» - здатність реалізувати поставлені цілі в межах етики, права, культури. «Відповідати» - здатність індивіда виконувати свої обов'язки, права і повноваження на відповідних соціальних, культурних рівнях [6, с. 89].

Перейдемо до аналізу наступного терміну, який є важливим для нашого дослідження. Важливість використання середовища для розвитку соціальної компетентності дитини була вперше висвітлена шотландським психологом Дж. Равеном. На його думку, *розвивальне середовище* є простором розвитку компетентності. *Розвивальне середовище для дітей* - простір дитинства, широкі можливості, де створюються максимальні умови для розвитку і саморозвитку кожної дитини. Область для дітей дошкільного віку повинна складатися з чотирьох компонентів: об'єктивного, фізичного, соціального, простору власного «Я» [50, с. 16].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови «розвивальне середовище» - це єдність соціальних і природних факторів, які можуть прямо чи опосередковано, миттєво або в довгостроковій перспективі впливати на життя дитини [12, с. 560].

Предметно-розвивальне середовище у ЗДО являє собою сукупність різних зон і куточки, які виконують певне робоче навантаження. Вихователь, створюючи різні види розвивальних куточків, повинен піклуватися про відповідність іграшок вікові дітей, характеру їх діяльності та правильному комплектуванню ігрових наборів.

Організація навколишнього середовища повинна сприяти орієнтаційно-пізнавальній діяльності дітей, вивченню нових знань, розвитку навичок і компетенцій, розвитку психічних процесів. Дане середовище дає можливість дітям дошкільного віку використовувати свої здібності, знання та навички для сприяння прояву незалежності, ініціативи, творчості, колективності, доброзичливості та спільного інтересу з іншими діяльністю. За відповідного середовища, діти повноцінно розвиваються, вони мають можливість проявляти знання, умінні та навички у різних видах діяльності.

Таким чином, у цьому розділі ми розглянули сутність основних концепцій дослідження, якими є «соціалізація», «соціальний розвиток», «компетентність», «компетенція», «соціальна компетентність», «розвивальне

середовище», які взаємопов'язані між собою та становлять логічний причинно-наслідковий ряд.

1.2. Особливості формування соціальної компетентності дітьми старшого дошкільного віку

Дошкільний вік є важливим періодом дитинства, протягом якого дитина пристосовується до навколишнього соціального середовища. формуються етичні, моральні, культурні, фізичні, психічні, духовні аспекти розвитку особистості, норми та правила поведінки в суспільстві. здійснюється процес соціалізації та закладаються основи соціальної компетентності дошкільника.

Процес формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку є складним і тривалим. Для більш ефективної соціалізації необхідно знати основні характеристики дитинства. Т. Поніманська у своїй роботі виділяє такі особливості дошкільного віку:

- дитина-дошкільник як індивід перебуває у віці становлення, дозрівання та розвитку; створення основ особистої діяльності, автономії, ініціативності, відповідальності та особистого становлення;
- самооцінка цього періоду визначається наявністю субкультури дитини;
- дошкільний вік (3-6 років) пов'язаний з переважанням ігрової діяльності;
- види діяльності дітей є специфічними, і становлять основні досягнення дитини у її фізичному, психічному та соціальному розвитку, завжди відповідаючи інтересам та потребам дитини;
- це сенситивний період для первинної соціалізації особистості;

- період формування ціннісного відношення до природи, культури, людини і самого себе, орієнтації на світ людей, розуміння змісту і форм людських відносин;
- висока емоційна насиченість усіх сфер життя дитини, цікавість, безпосередність, оптимізм як важлива передумова емоційного та практичного пізнання навколишнього середовища та самого себе;
- чутливість до соціально-психологічних механізмів навіювання, наслідування; інтеріоризаційних та екстеріоризаційних механізмів ідентифікації. Ці механізми соціалізації дають дитині можливість розвиватися, відображати і реагувати на соціальні очікування суспільства [60, с. 5].

Важливим елементом у розвитку соціальних можливостей дошкільника є розвиток його *самосвідомості*. Вже старший дошкільник починає сприймати себе як частину суспільства. Дитина повинна розуміти себе: свої думки, свої почуття, свої емоції. Вона починає асоціювати себе з суспільством, вона відчуває себе залежною від нього. Варто збагачувати, розширювати, поглиблювати елементарні уявлення, допомагати співставити свій внутрішній світ, інтереси з зовнішнім світом, інтересами інших родичів, близьких, важливих людей, товаришів. Діти у віці від п'яти до шести років мають достатньо знань та ідей, щоб мати свій соціальний статус.

О. Кононко називає цю позицію – первинна соціальна позиція. Вона підкреслює важливість цієї позиції для більш нормального розвитку особистості [31, с. 70].

Вчена І. Рогальська підкреслює, що розвиток дитини та її успішна *соціалізація*, безумовно, залежить від того, наскільки дитина визнається дорослим суб'єктом взаємодії з навколишнім середовищем, наскільки дозволяє дитині проявляти цю суб'єктивність, створюючи умови для створення образу світу. До кінця дошкільного дитинства кожна дитина створює картину світу, засновану на найрізноманітніших фантастичних

уявленнях про Світ Природи, Світу Культури, Соціальний Світ Людей, Світу власного «Я» [64, с. 20].

О. Кононко у своїх працях викладає основні критерії прояву соціальної компетентності у дошкільника (дод. А).

У науково-педагогічній літературі дослідники розрізняють компоненти соціальної компетентності. Таким чином, М. Докторович виділяє чотири складових компонента у структурі соціальної компетентності: *когнітивно-ціннісний* - характеризується наявністю знань, соціальних уявлень, системи цінностей особистості, розуміння соціальної реальності; *емоційно-мотиваційний* - передбачає емоційне ставлення до суспільства та мотиваційну діяльність (основну роль відіграють мотивація та її формування, розвиток соціально цінних та особисто важливих мотивів); *інтерактивно-комунікаційний* - відбувається продуктивна комунікація з індивідами та групами. виконання різних ролей комунікації; *поведінково-діяльнісний* – представлений мірою ставлення до суспільства через поведінку та діяльність [21, с. 8].

Н. Голованова вважає, що процес соціалізації має свою структуру, що включає взаємопов'язані елементи. Дослідниця виділяє чотири компоненти, включаючи: *компонент комунікації* - включає в себе різні форми і засоби, за допомогою яких дитина набуває мови і мовлення і використовує їх у різних ситуаціях під час спілкування; *когнітивний* - за допомогою нього засвоюється коло знань про навколишню дійсність, створення системи соціальних уявлень і узагальнених образів. Реалізація цього елемента відбувається в процесі навчання і виховання, у спілкуванні, але проявляється в ситуаціях самонавчання тільки тоді, коли дитина шукає і дізнається інформацію за власною ініціативою з метою розширення концепції світу; *поведінковий компонент* - включає всі дії та моделі поведінки, яким дитина вчиться: від гігієнічних навичок до навичок у різних формах праці, а також засвоєння різних правил, норм, звичаїв, які виробляються в процесі соціального розвитку та засвоюються при залученні до культури цього

суспільства; *ціннісна складова* - ціннісно-орієнтована система, що визначає специфічне відношення особистості дитини до цінностей суспільства [14, с. 145].

Щодо компонента соціальної компетентності дітей дошкільного віку, вчена Т. Поніманська зазначила: *когнітивний компонент* - рівень і зміст знань про людину (проінформованість); *ціннісний компонент* - відносини з особистістю як найвища цінність, повага до життя і діяльності, гідність кожної людини (гуманність); *емоційна складова* - інтерес до людей, бажання спілкуватися з ними, їхні знання, бажання бути схваленими іншими, здатність співчувати, співпрацювати, розуміти емоції і почуття інших і управляти своїми емоціями та почуттями; *оціночна частина* - здатність об'єктивно оцінювати людські дії та їхні відносини, толерантність, справедливе ставлення до людей (справедливість); *поведінковий* - знання етичних поведінкових показників та інших видів діяльності, вміння пропонувати, надавати та отримувати допомогу, здійснювати свої етичні дії, навички спілкування (моральна діяльність) [60, с. 4].

Підтримуючи думку вченої Т. Поніманської, Т. Бабунова виділяє наступні елементи соціальної компетентності дітей дошкільного віку: *когнітивний компонент*: усвідомлення дітей про роботу дорослих, соціальну важливість роботи, необхідність захисту результату праці; уявлення про норми, правила життя в суспільстві, які виражені в поняттях: «можна», «не можна», «погано», «добре», «необхідно»; розуміння настрою партнера за вербальною та невербальною ознакою дитини; розуміння дитини про наслідки своїх та чужих дій, їх вплив на емоційний стан інших людей. *Емоційний компонент*: ставлення дитини до емоційного стану однолітків та дорослого; відношення ввічливості, чутливості, співчуття, співучасті; ставлення дитини до своїх однолітків будується відповідно до його побажань і інтересів; вміння знаходити незалежні рішення в ситуаціях конфліктів і проблем. *Поведінковий елемент*: здатність дитини отримувати необхідну інформацію, вести простий діалог з дорослими і однолітками, взаємодіяти з

системами «дитина-дитина», «дорослий-дитина»; уміння брати участь у колективних справах, брати участь у спільній роботі з дорослими та надавати допомогу; здатність не розходитися, спокійно реагувати на ситуаціях зіткнення [4, с. 215].

Вчена В. Кузьменко пропонує наступні елементи соціальної компетентності дітей дошкільного віку: адаптація до нових умов життя; соціалізація; групова взаємодія; початок становлення авторитетного статусу; розуміння іншої думки; створення спільної діяльності; вирішення спорів [40, с. 12].

Соціально компетентна дитина повинна бути лише емоційно сприйнятливою дитиною з розвиненими соціальними почуттями. Дитина з низьким емоційним рівнем створює низький розвиток чутливості. Небажаними наслідками неухважності батьків і вчителів у соціально-емоційному розвитку дитини дошкільного віку може бути дитяча помста, ревності, шовінізм, гнівливість, невпевненість, жадібність.

Дослідниця також визначив види соціальної компетентності дітей дошкільного віку. Але О. Кононко підкреслює, що перш за все необхідно визначити якості особистості. Є чотири типи властивостей: *перша група* - якості, які забезпечують розвиток і використання соціальних здібностей дитини; *друга група* - властивості, що формуються в процесі взаємодії членів групи внаслідок соціального впливу і забезпечують прийняття особистості, спільної для членів групи керівних принципів і ціннісних домовленостей; *третья група* - властивості, пов'язані з соціальною поведінкою, позицією особистості; *четверта група* - властивості, пов'язані із загальними психологічними та соціально-психологічними особливостями [31, с. 187]

Варто відзначити, що ці властивості в дошкільному віці тільки зародилися. Тому варто вивчити кожен набір ознак через призму дітей п'яти-шестирічного віку.

Типи соціальної компетентності підкреслювала О. Кононко на основі різних проявів соціальної діяльності. Вчена у своїй роботі передбачила одну

з можливих класифікацій за типами соціальних навичок: гармонійний тип, гіперсоціальний тип, демонстративний тип [32].

Виходячи з цієї класифікації вченої, слід зазначити, що лише дошкільники гармонійного типу можуть вважатися соціально компетентними. Інші діти, що належать до інших видів груп компетенцій, не мають соціальної спроможності або соціальна спроможність на відносно низькому рівні.

На думку В. Кузьменко, майбутнє дитини значною мірою залежить від того, як вона може адаптуватися до соціального середовища. Тому є такі показники соціальної адаптації дошкільників до соціуму: адаптація до нових умов життя, соціалізація, групова взаємодія, статус, ставлення авторитету, розуміння іншої точки зору, регулювання спільної діяльності, вирішення спільних питань, показники розвиненого спілкування.

Соціальну компетентність дошкільника можна вважати сформованою, якщо він: має базові знання про соціальні явища, події, людей, відносини, способи їх налагодження; він цінує, визнає важливість для нього всього, що пов'язане з суспільним життям, зацікавленість у ньому; називає словами, вербалізує основні назви, пов'язані із соціальним життям; ділиться враженнями, пов'язаними з соціальними подіями та людськими відносинами, художніми образами (малює, ліпить, складає оповідання, співає пісні...); встановлює взаємозв'язок соціальної активності людей та свою власну з реалізацією соціально затверджених стандартів; усвідомлює свої знання та інтереси в соціально зрілих формах поведінки; має поведінку конструктивної творчості; збалансування особистих та соціальних інтересів [30, с. 192].

Дитина старшого дошкільного віку розуміє сімейні відносини, ставлення членів сім'ї один до одного. Знає свою родину, знає, що ставлення членів родини один від одного. Він розділяє участь вшанування пам'яті предків, стосунки з родиною, близьких. Виявляє інтерес до сімейних реліквій, бере участь у збереженні сімейних традицій, має сформовані уявлення про добро, гуманність, щирість, як важливі якості людських

відносин, справедливість, здатність точно оцінювати поведінку людини, про чесність як вимогу відповідати власною поведінкою тим критеріям, які використовуються для оцінки дій інших; самооцінка, заснована на почутті індивідуальності людини, право на самовираження, емоції та самостійну поведінку, що не створює проблем для інших людей. Розуміє стан і почуття іншої людини за рахунок аналізу її зовнішнього вигляду, інтонації, дії, виявляє повагу до своїх почуттів, усвідомлює своє право бути таким, як він є, чужо ставиться до інших людей незалежно від віку та їх статі.

Старший дошкільник здатний запобігати конфліктам і вирішувати їх, розуміє ставлення людей до себе. Це природно відчувається в колективі знайомих і незнайомих людей, він знає, як реагувати на прояви несправедливого ставлення до себе, розуміє причини і намагається їх усунути; намагаючись зробити відносини правильними, толерантними; розуміє поняття «дружба» і «товаришування» і тому веде себе з однолітками відповідно. Має уявлення про державу, її символи, її народ, національні особливості українців; знає національні пам'ятки, героїв, проявляє повагу до них, шанує національні святині, розуміє поняття «людство», шанує звичаї інших народів [15].

Таким чином, дошкільний вік є важливим періодом у процесі формування соціальної компетентності. За цей час дитина починає активно поглинати всі етичні установки і правила суспільства, набувати нових знань, необхідних у повсякденному житті, набуває нових навичок і здібностей, формує власне бачення навколишнього світу. Вона починає розуміти важливість своїх знань і намагається надбати нові. Основною характеристикою соціально компетентної дитини старшого шкільного віку є здатність застосовувати свої навички, знання та навички у повсякденному житті.

1.3. Висвітлення основних підходів до набуття дитиною соціальної компетентності в БКДО та програмах дошкільної освіти

Нормативно-правові документи дошкільної освіти відображають вимоги щодо змісту освіти, розвитку та навчання дітей у дошкільному віці.

Базовий компонент дошкільної освіти визначає вимоги держави до рівня освіти, розвитку та виховання дитини 6 (7) років; загальний кінцевий результат навичок дитини, отриманих до вступу до школи. Рівень соціальної придатності визначається в інваріативній частині БКДО, яка є обов'язковою для реалізації [17]. На думку Т. Поніманської, однією з теоретичних основ реалізації цілей освітньої лінії «Дитина в соціумі» є прогноз, що взаємодія дитини з соціальною реальністю відповідає двом важливим потребам саморозвитку: потребі самореалізації і необхідності адаптуватися до цієї реальності, знайти своє місце [60, с. 6].

Навчальна лінія БКДО «Дитина в соціумі» визначає вимоги до здібностей дошкільника: родинно-побутова - дитина повинна бути знайома з правилами і звичками сімейного співіснування, вміти підтримувати дружнє, довірливі відносини в сімейному колі, виявляти турботу і любов до родичів і членів родини; соціально-комунікативна - дитина повинна усвідомлювати різні соціальні ролі людей (знайомі, чужі, свої, інші, діти, дорослі, жінка, чоловік, дівчинка, хлопчик, молоді, літні люди тощо). Відомі основні соціально-морально-етичні закономірності міжособистісних відносин, щоб мати можливість дотримуватися їх під час спілкування, дитина здатна взаємодіяти з оточуючими людьми: координувати свої дії, поводитися з іншими, знає своє місце в соціальному середовищі, позитивно сприймає себе.

Дошкільник здатний усвідомлювати, співчувати, допомагати іншим, вміло вибирає відповідні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях [17].

На думку С. Матвієнко, важливою передумовою для організації навчальної лінії «Дитина в соціумі» – «будувати виховний процес як

створення виховного розвивального середовища» [48, с. 24].

У програмі розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» відзначається, що у старшому дошкільному віці відбувається поступовий перехід від сприйняття змісту певних актів (добро - зло) до узагальнених уявлень про гарну поведінку. У цьому віці дитина вже здатна оцінити свою поведінку та поведінку навколо неї оточуючих людей [33].

Дошкільнику потрібна не тільки доброзичлива увага дорослого, а й співпраця з ним, взаєморозуміння, визнання його чеснот і його досягнень дорослими. Наприкінці старшого дошкільного віку існує усвідомлення їхнього соціального «Я». Дитина усвідомлює ставлення різних людей до неї, прагне визнання власної особистості у значущих для неї людей.

У старший дошкільник має уявлення про авторитет. Дитина прагне допомагати батькам та іншим. Дитина прагне бути членом дитячого суспільства, брати певну участь у ньому, мати комунікативні навички, гнучко використовувати їх у спільній діяльності, вести себе самостійно, диференціювати свої чесноти і недоліки, контакти з однолітками, товаришує з певним колом дітей. Крім дружніх стосунків з самотніми дітьми, існують найпростіші форми солідарності. Малюк вміє вже розрізняти образи від гумору. Аналізує свою поведінку та поведінку інших.

Дитина намагається зрозуміти інших в конфліктних ситуаціях, порівнює позиції однолітків зі своїми і намагається знайти компроміс, диференціює соціально схвалену і відштовхуючу поведінку, може діяти з совістю, діяти справедливо. Дошкільник здатний довести свою правильність, захистити власну гідність, зорієнтувати власні чесноти і недоліки. Дитина цього віку здатна до самоконтролю. Поступово відбувається розмежування таких моральних понять, як «доброта», «чуйність», «справедливість», «дружба», «чесність», «товариськість» тощо [33].

У старшому дошкільному віці моральні почуття та знання пов'язують з почуттям відповідальності. Існують «внутрішні моральні інстанції» - бажання вести себе відповідно до етичних норм не тому, дорослі вимагають

цього, а тому, що це приносить радість собі та іншим. [33]

У програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» Ч. II. Від трьох шести (семи) років. В інваріативній складовій в освітній лінії «Дитина в соціумі» зазначається, що дитина старшого дошкільного віку має нову форму спілкування дитини та дорослого - поза особистостна, яка орієнтує її на світ людей, живить інтерес до змісту й форм людських взаємин, залежностей, норм і правил суспільного життя. Дитині потрібна не тільки доброзичлива увага дорослого, а й співпраця з ним, взаєморозуміння, співпереживання, визнання його чеснот і досягнень. Вона все більше і більше порівнює себе з однолітками, намагається наслідувати їх, намагаючись об'єднатися з ними для спільної діяльності. Здійснює обмін інформацією з іншими дітьми, планує та розподіляє ролі, координує діяльність, ведення переговорів, відмовляється, обґрунтовує свої думки. [34].

Вона прагне бути членом дитячого суспільства, займаючи особливе місце в нім. У дитячих об'єднаннях явище явно проявляється як громадська думка про деякі аспекти взаємодії під час гри, соціально корисної роботи та навчання. Дитина дошкільного віку навчається сприймати себе з чужої оцінки власних дій, аналізує власну поведінку та поведінку однолітків, розвиває здатність до співпраці, усвідомлює спільну справу. Дитина намагається узгодити свої побажання з інтересами інших, співвідносити власні домагання з колективними.

Ці вікові особливості визначають підвищені можливості для дитини з шостого-сьомого року життя оцінити членів своєї сім'ї, вивчити людей поза межами їхніх будинків, проявити інтерес до дитячих товариств та інших об'єднань людей [34].

У освітній програмі для дітей від двох до семи років «Дитина». У розділі «Дитина в соціумі», у підрозділі «Соціальний світ» зазначена наступна група освітніх завдань:

- ознайомлення дітей з стосунками людей у суспільстві;
- продовжувати навчати розумінню причинно-наслідкових зв'язків

подій у навколишньому світі;

- поглиблювати знання дітей про діяльність дорослих;
- продовжується створення основи морально-етичних уявлень, діяльнісне ставлення до світу;
- формування основ патріотичних почуттів, економічної культури [19].

Таким чином, важливою передумовою ефективної організації процесу формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку є дотримання вимог Базового компонента дошкільної освіти та програми, в за якою працює установа. Реалізація цього положення створює умови для розвитку, які відповідають віку дітей, що забезпечує розвиток та накопичення відповідного досвіду та знань для соціально компетентної особи.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У першому розділі нашого дослідження нами було уточнено та встановлено логічний взаємозв'язок основних понять дослідження, а саме: «соціалізація», «соціальний розвиток», «компетентність», «компетенція», «соціальна компетентність», «розвивальне середовище». Означені поняття розглядаються нами в якості змістової основи реалізації завдання щодо формування соціальної компетентності дитини старшого дошкільного віку.

Соціалізація дитини старшого дошкільного віку є процесом входження дитини в суспільство. Специфіка процесу соціалізації дітей шести-семи років пояснюється сензитивністю, підвищеною чутливістю дитини до змісту власної Я-концепції, що робить її вразливою до зовнішніх впливів. Соціалізація дозволяє адаптуватися, набувати соціального досвіду, що складає основу саморозвитку особистості.

Аналіз наукових джерел дозволив розкрити поняття соціальна компетентність особистості. Це інтегроване особистісне утворення, що являє собою систему знань про суспільство, систему відносин, які виявляються через особистісні якості людини її мотивацію ціннісні орієнтації; це і здібності, соціальні знання, вміння, цінності, що забезпечують інтеграцію людини в суспільство.

Соціальна компетентність у дитини старшого дошкільного віку проявляється у здатності розуміти сімейних взаємин та ставлення, із задоволенням бере участь у родинних традиціях, вшановує пам'ять свого роду, має уявлення про доброту, гуманність, щирість, справедливість, чесність та керується ними за внутрішніми інстанціями. Дошкільник усвідомлює, що має право на вираження своєї власної думки, розуміє за зовнішніми (мімічними, вербальними проявами емоційний стан людей. Сутність соціальної компетентності, на думку багатьох вчених та дослідників, полягає у вмілому використанні раніше набутих дитиною знань і вмінь у реальному житті.

Формування соціальної компетентності дитини шести-семи років є важливим аспектом її подальшого розвитку та входження в соціум. Саме період старшого дошкільного дитинства вважається тим етапом коли в дитини формується «світосприйняття» та «світовідчуття». У період старшого дошкільного дитинства відбувається становленням соціального «Я», коли у дитини формується «внутрішня позиція», яка породжує потребу посісти нове місце у житті у мікро та макро соціумі щодо виконання нової соціально значимої діяльності.

У нормативно-правових документах висуваються вимоги до рівня набутих дитиною знань, умінь та навичок, які є необхідними для достатнього рівня соціальної компетентності дитини старшого дошкільного віку. Базовий стандарт дошкільної освіти – БКДО визначає характеристику соціально компетентного дошкільника наприкінці перебування у ЗДО. Програми розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля», «Я у Світі», «Дитина» визначають вікові можливості дитини, які полягають у спроможності набуття нею певного досвіду, нових знань, умінь та навичок; та прописані освітні завдання щодо дітей старшого дошкільного віку за якими ведеться освітній процес у закладі дошкільної освіти.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО У РОЗВИВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

2.1. Критерії та показники сформованості соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку у розвивальному середовищі ЗДО

Проведення експериментального дослідження щодо вивчення стану практики закладу дошкільної освіти з виявлення організаційно-педагогічних умов формування соціальної компетентності у дітей старшого дошкільного віку у розвивальному середовищі потребувало укладання відповідної діагностичної бази.

Наше дослідження має логіку проведення у таких напрямках експериментальної роботи: з дітьми старшого дошкільного віку та вихователями закладу освіти.

Метою експерименту стало вивчення організаційно-педагогічних умов формування соціальної компетентності в старших дошкільників у розвивальному середовищі дошкільного закладу.

Завдання експерименту:

1. На основі розроблених критеріїв та показників визначити рівні сформованості соціальної компетентності у старших дошкільників засобами розвивального середовища.

2. Дослідити забезпечення функціональних основ розвивального середовища як засобу формування у дітей старшого дошкільного віку соціальної компетентності.

3. Вивчити особливості педагогічної діяльності працівників садка за використання розвивального середовища у роботі з дітьми.

4. Розробити методичні рекомендації вихователям із формування соціальної компетентності у старших дошкільників засобами розвивального середовища у закладі дошкільної освіти .

Проведення безпосередньої експериментальної роботи потребувало розробки критеріїв та їх якісних характеристик (показників), які дозволять виявити рівні сформованості соціальної компетентності у дітей старшого дошкільного віку у розвивальному середовищі ЗДО. На основі аналізу наукової літератури з проблеми соціалізації дитини та формування у неї соціальної компетентності ми виявили та теоретично обґрунтували наступні критерії та показники:

Когнітивний критерій соціальної компетентності дитини визначається обізнаністю щодо елементарних соціальних норм; вміннями використовувати набуті знання в життєвих ситуаціях; здатністю до аналізу ситуацій та багатоваріантного розв'язання проблем. На нашу думку, одними із значущих показників когнітивного компонента є наявність знань, соціальних уявлень, системи цінностей особистості, розуміння соціальної дійсності.

Дослідниця С. Курінна , характеризуючи особливості соціалізації дітей шести-семи років у різних умовах життєдіяльності, серед характеристик означеного критерію соціалізованості старших дошкільників зазначила наступні: розвиток мислення, а також наявність елементарних психологічних та фізіологічних знань про себе; здатність визначати власні позитивні та негативні риси.

Важливу роль у формуванні в дитини системи означених знань про себе й навколишнє є середовище. У працях видатних педагогів П. Блонського, Г. Ващенко, В. Зеньківського, А. Макаренка, С. Русової, С. Шацького наголошувалося на важливості повномірного використання різних видів середовища. Звертаючись до проблем соціалізації, вони використовували для позначення цього явища такі категорії: «педагогічне середовище» (С. Шацький), «суспільне середовище дитини» (П. Блонський),

«стосунки з соціальним середовищем» (А. Макаренко). Розвиток педагогіки соціалізації в Україні спирається на значний теоретичний і практичний доробок педагогічної спадщини В. Сухомлинського, що присвячена пошуку гармонії дитячого життя в природному та соціальному середовищі. У відповідності до його поглядів, уявлення дитини про саму себе як частину світу, природної цілісності передбачає активне засвоєння нею цінностей, свідоме прагнення до гармонії власного «Я» з інтересами інших людей, оскільки суспільна сутність людини виявляється в її стосунках із соціальним довкіллям.

У доборі методик діагностування соціальної компетентності дошкільників нами було ураховано педагогічний доробок В. Сухомлинського (оповідання «Як Сергійко навчився жаліти»).

Емоційний критерій. Як відомо, емоції відіграють велику роль щодо особистісного розвитку дитини. Видатний психолог О. Леонтьєв стверджував «будь-яка емоція – це позив до дії або відмову від дії ... Емоції є таким внутрішнім організатором наших реакцій, які напружують, збуджують, стимулюють чи затримують ті чи інші реакції. Таким чином, за емоцією лишається роль внутрішнього організатора нашої поведінки» [43, с. 172]. Відомий вчений С. Рубінштейн визначав емоцію як особливу суб'єктивну форму існування і розвитку потреб [65, с. 94].

О. Кононко вказує на те, що позитивні та негативні емоції та їхнє сполучення відповідним чином впливають на зміст, характер і спрямованість стосунків дошкільника з дорослими та однолітками [32].

«Мовою» емоцій і почуттів є міміка, пози, виразні рухи. Наприклад, посмішка, сміх, живі очі, рвучкі рухи – це вираз радості; похмуре обличчя, тьмяний погляд, опущені плечі, мляві рухи – смуток, пригніченість; спотворене обличчя, палаючі очі, різкі рішучі жести – гнів; стислі губи, нерухомий погляд, скупі рухи – впертість. Оволодівши мовою «емоцій», можна навчитися розуміти емоційні стани інших людей, що необхідно для продуктивного спілкування.

Показниками даного критерію є:

- 1) позитивне емоційне ставлення до занять (діяльності, ігор) у ПРС;
- 2) ініціативність, активність в різноманітних іграх;
- 3) позитивне ставлення до партнерів по грі.

Мотиваційний критерій сформованості соціальної компетентності у дітей старшого дошкільного віку у розвивальному середовищу характеризується, перш за все, наявністю прагнень і бажань брати участь у різноманітних спільних заходах, в іграх із однолітками, інших спеціально організованих та вільних формах організації життєдіяльності дітей, які мають соціалізуючий потенціал. Розробка характеристик даного критерію багато в чому базувалася на працях І. Печенко, О. Кононко, С.Курінної, Я. Курінного та ін. Зокрема, І. Печенко пов'язує мотиваційний компонент соціалізованості дитини з наявністю розвинених ціннісних орієнтацій, які співпадають з вищими потребами як особистості, так і суспільства. Мотиви – це ті внутрішні сили, які мають тісний зв'язок з потребами особистості та спонукають її до нової діяльності, джерело активності дошкільника [55, с. 45]. Загальновідомо, що мотиви – це усвідомлені, осмислені, відчуті потреби. Вони, переростаючи в мотивацію, активізують центральну нервову систему та інші потенціали організму. Через своє розмаїття різні потреби нерідко існують одночасно, спонукають людину до різних дій. Тому, у виконанні необхідної дії відіграє роль, мотиваційне збудження, що домінує.

У період старшого дошкільного дитинства активно проходить становлення нових потреб, інтересів, що впливає на формування у дитини сформованості поведінки та мотивів дій.

Як вказують науковці Л. Артемова, А. Богуш, Т. Маркова, Я. Неверович, найпростіші прояви та соціальні мотиви поведінки дітей визначаються у процесі спілкування малюка з різними групами – дорослими, однолітками. Ми особливо наголошуємо на важливості спільної діяльності дітей в середовищі для ігор, занять, взаємодії. З нагромадженням досвіду у такій взаємодії суспільно значущі мотиви стають для молодших школярів

важливішими, ніж ігрові дії. Для дошкільників створюється додатковий імпульс просування вперед власної самооцінки й самосвідомості в цілому [55, с. 89].

Показниками мотиваційного критерію є:

- 1) прояв інтересу до нових предметів предметного середовища як до об'єктів майбутньої діяльності;
- 2) виражене бажання якомога краще організувати власну або спільну діяльність;
- 3) бажання взаємодіяти з однолітками та дорослими з метою повного використання потенціалу осередків.

Поведінковий критерій соціальної компетентності репрезентує сформованість у дитини практичного досвіду комунікацій, преш за все – через спілкування, ігри, різні види діяльності з однолітками. Важливо щодо цього також виявити у дитини можливості визначити все набуте у безпосередній соціально-значущій діяльності, а також з'ясувати, наскільки поведінкові прояви дитини визначають адекватність стосовно загальноприйнятих соціальних норм. Слід урахувати, що саме діяльність, дії, вчинки є мірилом життєвих визначень людини. Вчена О. Кононко зазначає, що для повномірного буття у соціумі дитині важлива власна ініціатива у діяльності, потреба у взаємній спів-дії без розрахунку на винагороду, важливість результатів не тільки для самої особистості, але й для оточуючих [33, с. 8].

У розробці вище наданих критеріїв та показників ми урахували структуру соціальної компетентності, запропоновану І. Печенко з чинниками, що представлені емоційним та мотиваційним компонентами, які характеризують її внутрішню сутність. Її зовнішню сторону характеризують реальні дії і вчинки дитини, що становлять поведінковий компонент [55, с. 68].

Соціальна компетентність містить бажання старшого дошкільника відповідати прийнятим правилам поведінки та спілкування,

загальнолюдським цінностям у спілкуванні, здатність до гуманної поведінки в соціумі, вміння поводитися адекватно, доцільно, конструктивно. Також вміщує в собі вміння знаходити ефективні форми співробітництва з дітьми та дорослими, проектувати поведінку в різних соціальних ситуаціях, завдяки власним діям підтримувати свій статус [55].

Показниками поведінкового критерію є:

- 1) виваженість й конструктивність дій в ПРС однолітками та дорослими;
- 2) наявність усіх необхідних умінь повномірного включення в різні види діяльності;
- 3) вміння не сваритися, спокійно реагувати в конфліктних ситуаціях.

Таким чином, у даному підрозділі нами було надано обґрунтування розроблених на теоретичному рівні критеріїв та показників сформованості соціальної компетентності у дітей старшого дошкільного віку у розвивальному середовищі – емоційного, мотиваційного та практичного. Ці елементи експериментальної роботи слугують основою запровадження діагностичних методик у напрямі роботи з дітьми 6-7 років.

2.2. Аналіз педагогічних чинників формування соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку у розвивальному середовищі ЗДО

Проведення експериментальної роботи стосовно вивчення реального стану практики закладу дошкільної освіти щодо формування у дітей соціальної компетентності, ефективності дії розвивального середовища та виявлення щодо цього відповідних організаційно-педагогічних умов потребувало задіювання відповідних діагностичних методик у напрямі роботи з педагогами.

У нашому дослідженні взяло участь 13 вихователів та 30 дітей старшого

дошкільного віку розподілених на ЕГ та КГ. Експеримент проводився на базі ЗДО №17 м. Ніжина з 22.02 по 30.03.2019 року.

У якості *основних* емпіричних методів нами було використано: метод виконання індивідуальних ігрових завдань для дітей, міні-тест («Тест завтрашнього школяра»), спостереження за діяльністю дітей старшого дошкільного віку в різних куточках предметно-розвивального середовища садочка, вивчення матеріальної бази старшої групи щодо заповнення куточків предметно-розвивального середовища та анкетування вихователів; у якості *допоміжних*: бесіда із старшими дошкільниками, бесіда з завідуючою ЗДО, інтерв'ю з методистом, спостереження за діяльністю вихователя в предметно-розвивальному середовищі закладу дошкільної освіти, щодо забезпечення соціальної компетентності старших дошкільників.

З метою виявлення обізнаності вихователів про соціальну компетентність та виявлення рівня розвивального середовища було проведено анкетне опитування вихователів, які працюють з групами старшого дошкільного віку. Наша анкета містила наступні складові: паспортичка та три блоки. В паспортичку увійшли загально-інформаційні питання про вихователя (П. І. П., освіта, педагогічний стаж, вікова група з якою працюють); до першого блоку (інформаційний) блок містив питання, які дозволяли визначити рівень обізнаності вихователів про загальну інформацію про соціальну компетентність; другий блок (оцінний) містив питання, які дозволяли визначити рівень допомоги вихователю по створенню розвивального середовища групи садка: допомога методиста, допомога батьків та оцінити рівень наповненості розвивальних осередків та дізнатися оцінку вихователя власних дій під час формування розвивального середовища групи. До третього блоку (практичний) увійшли питання, які допоможуть дізнатися про те чи планує вихователь працювати над змістом розвивального середовища, чи задоволений він результатом власної проведеної роботи та його побажання адміністрації садка з даної проблематики.

Наступним кроком експериментального дослідження на констатувальному рівні стало проведення цільового спостереження за діяльністю вихователя щодо підтримки ним соціально-компетентної взаємодії дітей в різних видах діяльності з метою виявлення рівня сформованості професійної компетентності вихователя.

Нас цікавили такі запитання:

1. Які методи, прийоми, засоби та види роботи використовує вихователь у роботі з дітьми в розвивальному середовищі групи.
2. Наскільки педагогічно обґрунтованим є керівництво діяльністю дітей в розвивальному середовищі.
3. Чи надає вихователь необхідну допомогу дітям в самостійній діяльності в розвивальному середовищі.

Також щоб дослідити наповненість розвивального середовища у групі дітей старшого дошкільного віку ми вивчили матеріальну базу групи. При проведенні даної методики ми урахували вимоги щодо обладнання розвивального середовища (ігровий куточок), запропоновані дослідниками О. Пісоцьким та Л. Пісоцькою. Ми провели обстеження наявності та матеріальної наповнюваності усіх необхідних (за вимогами чинних програм дошкільної освіти) предметно-розвивальних куточків в старшій групі та запропонували перелік їх обладнання.

Також нами було розроблено наступні критерії його ефективності:

1. Кількість розвивальних куточків у груповій кімнаті.
2. Їх заповнюваність предметами, що формують життєву та соціальну компетентність дошкільників.

Стосовно проведення бесіди із завідуючою та інтерв'ю з методистом, у розробці питань цих методик нами ставилося за мету розкриття таких аспектів, як дотримання посадовцями нормативних документів на які необхідно спиратися педагогам створюючи предметно-розвивальне середовище, а також стан предметно-розвивальних куточків у групі;

визначили труднощі, які виникали у педагогічних працівників при створенні цих куточків.

Анкета, розроблена нами, містила 11 запитань, розміщених у трьох блоках. Зміст питань блоку №1 був спрямований на визначення обізнаності вихователів у галузі предметно-розвивального середовища, зокрема щодо обізнаності засадами даної проблеми.

Відповіді вихователів на питання блоку №2 повинні були надати оцінку вихователями своєї педагогічної діяльності, а також визначити рівень допомоги методиста, завідуючої та батьків по створенню розвивального середовища у групах ЗДО.

Питання блоку №3 мали практичний характер. Вихователі повинні були визначити труднощі, що виникли у даних педагогічних працівників при створенні розвивального середовища, а також визначити їхні побажання щодо створення розвивальних куточків по формуванню у старших дошкільників соціальної компетентності.

Отже, задля досягнення поставленої мети і розв'язання завдань констатувального експерименту нами використовувалися такі емпіричні методи: в якості основних: анкетування вихователів, індивідуальна бесіда з дітьми старшого дошкільного віку, вивчення матеріальної бази старшої групи (ігрового куточку); в якості додаткових: цілеспрямоване спостереження за характером взаємовідносин дітей під час різних видів діяльності: ігровій, руховій, навчальної (заняття з ознайомленням із соціумом) та цілеспрямоване спостереження за діяльністю вихователя щодо підтримки ним соціально-компетентної взаємодії дітей в різних видах діяльності.

Перейдемо до *аналізу наповненості розвивального середовища*, а саме ігрового куточка. У старшій групі ЗДО №17 обладнано ігровий осередок, який складається з трьох куточків: загальний, драматичний, для настільних дидактичних ігор. Загальний куточок обладнаний килимом, наборами іграшок для сюжетно-рольових ігор: у магазині, лікар, перукар, в аптеці,

кухня; різні види конструкторів, набір архітектора, машинки, спортивні іграшки, ляльки. Драматичний куточок обладнаний костюмами для ігор-драматизації, іграшками для лялькового театру та міні сценою. Для настільних дидактичних ігор є шахи, доміно, пазли. Через гру діти вчаться діяти один з одним, вчаться вирішувати конфлікти, вчаться контролювати свою поведінку. Проте наповнення ігрового осередку потрібно оновити, багато іграшок зламани або втратили свій зовнішній вигляд. Потрібно оновити наповнення драматичного куточку, замінити деякі настільні дидактичні ігри.

Відповідно до розроблених нами критеріїв його ефективності ми отримали наступні результати:

1. Кількість розвивальних куточків у груповій кімнаті – 6:

- ігровий куточок,
- куточок природи,
- фізкультурний куточок,
- театральний куточок,
- народознавчий куточок,
- куточок майбутнього школяра.

2. Їх заповнюваність предметами, що формують життєву компетентність дошкільників – на достатньому рівні (відповідно до інструктивного листа).

Слід зазначити, що предметно-розвивальні куточки у групі створені відповідно до змінності його наповнюваності. Простежується наступна тематика даного виду куточків, вказана нами вище.

Найбільшою мірою предметне заповнення спостерігалось у ігровому куточку : 1 кухня, що включала в себе 30 чашечок, 30 мисочок, 5 каструль, 3 сковорідки, 10 ложок та 10 вилок, 1 газову плиту, 2 електрочайники, фрукти та овочі (муляж); 1 парикмахерська, що включає в себе 1 фен, 3 розчіски, парфуми (муляж), помаду та лак для нігтів (муляж), костюм перукаря та накидку для клієнта; 1 лікарня – включає в себе костюм лікаря, іграшкові

шприци, термометр, таблетки, спреї для горла та інші ліки; 3 набори дерев'яних кубиків; 2 набори пластмасових кубиків; 5 конструкторів; 20 машинок; 25 ляльок; 2 ліжечка для ляльок та 4 коляски; 2 набори одягу для ляльок; 22 м'які іграшки та 1 боулінг.

Найменше розвивальних предметів було розміщено у театральному куточку: 1 ширма; 1 костюм лисички; 1 костюм черепахи; 1 костюм огірочка та 3 шарфи. Нами визначено, що у групі традиційно існує народознавчий куточок, проте його предметне наповнення дещо непродумане методично, зокрема – немає портретів видатних національних персоналій – Т. Шевченка, Л. Українки тощо.

Також відсутній портрет чинного президента, хоча, за вимогами Програми, діти повинні мати чіткі знання у галузі суспільного довкілля про сучасну Україну, її географію, історію та видатних політичних осіб. Народознавчий куточок містить в собі 1 ляльку-дівчину в українському одязі; 1 ляльку-хлопця в українському одязі; 1 плакат на якому зображені державні символи України. Також у групі існує куточок майбутнього школяра, проте його предметне наповнення не достатнє.

Куточок містить у собі лише плакат з українською абеткою, плакат із цифрами та зошити для підготовки руки дитини до письма. Також нами було виділено фізкультурний куточок, що включає в себе 10 обручів; 5 м'ячів; 7 скакалок та 2 лавки. Фізкультурний куточок може мати атрибути для спортивних ігор: городки, бадмінтон, баскетбольна корзина які відсутні в куточку даної групи; атрибути для загально розвиваючих вправ: прапорці, султанчики, стрічки, м'ячі невеликого розміру, яких теж не налічує куточок обстежуваної групи; також в фізкультурному куточку відсутні ілюстративні матеріали, що необхідні для ознайомлення дітей з різними видами спорту, відомими спортсменами міста і країни. Це можуть бути вирізки з газет, журналів, фотографії.

Отже, розвивальне середовище, яке функціонує у старшій групі ЗДО №17 не повною мірою задовольняє вимоги сучасної дошкільної освіти по

наданню дошкільникам знань про сучасне життя; зміни експозицій потребують покращення щодо частоти й наповнення предметами, які несуть для дитини інформацію про соціум.

Перейдемо до аналізу отриманих даних *анкетування вихователів*. На перше питання блоку №1 про розуміння терміну соціальна компетентність 62% вихователів змогли надати повну та правильну відповідь, в їхньому розумінні соціальна компетентність це уміння існувати у суспільстві, виконувати різні ролі, здатність до співробітництва в групі та команді, застосування знань, умінь та навичок на практиці; 23% надали невичерпні відповіді; 15% не надали відповіді.

На друге питання про чинники впливу на формування соціальної компетентності у дітей старшого дошкільного віку надійшли наступні відповіді, вибудовані нами за рейтингом:

- 1) Сім'я;
- 2) Різні види діяльності;
- 3) Досвід;
- 4) Почуття власної безпеки;
- 5) Взаємовідносини з іншими;
- 6) Усвідомлення себе як особистості;
- 7) Рівень сформованості моральних якостей найближчого оточення дитини;
- 8) Застосування всіх знань на практиці;
- 9) Спеціально організовані заняття з метою формування соціальної компетентності;
- 10) Почуття власної безпеки та значущості;

На це питання надало відповідь 85% респондентів, 15% не надали відповідь.

На третє питання, яке стосується нормативних документів, якими користувалися вихователі при створенні розвивального середовища групи,

був наданий наступний перелік (надано у відсотках, визначених від кількості отриманих відповідей по відношенню до загальної кількості респондентів):

- Закон України «Про освіту» (8%);
- Закон України «Про дошкільну освіту» (8%);
- БКДО (38%);
- Програма «Українське дошкілля» (77%);
- Програма «Впевнений старт» (23%);
- Програма «Дитина» (8%);
- Листи Міністерства освіти (31%);
- Наказ МОН №128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів» (8%);
- 15% не надало відповіді.

На 4 питання про методичні матеріали був наданий перелік відповідей, ми отримали наступний результат:

- Методично-інструктивні листи МОН України (85%);
- Авторські програми (46%);
- Періодика з дошкільного виховання (77%);
- Ваш варіант (8%);
- 15% не надало відповіді.

Питання блоку №2 полягали у виборі відповіді. Вихователі ЗДО оцінили допомогу методиста у створення розвивального середовища наступним чином:

- Високий рівень ефективності (46%);
- Достатній рівень (38%);
- Низький рівень;
- 15% не надало відповіді.

Рівень допомоги батьків вихователю по створенню розвивального середовища було оцінено наступним чином:

- Високий рівень допомоги (8%);
- Достатній рівень (31%);
- Належний рівень (46%);
- Не належний рівень;
- Практично відсутній рівень;
- 15% не надало відповіді.

Оцінка наповненості розвивального середовища групи ЗДО:

- Високий рівень;
- Достатній рівень (77%);
- Належний рівень (8%);
- Низький рівень;
- 15% не надало відповіді.

Наступне питання полягало в оцінці ефективності створеного вихователями розвивального середовища:

- Високий рівень ефективності (15%);
- Достатній рівень (69%);
- Низький рівень.

Питання блоку №3 спрямовані на подальші дії вихователів. На питання чи бажають вихователі продовжувати роботу по наповненню розвивального середовища 85% надали позитивну відповідь, 15% утримались. На питання чи виникали якісь труднощі під час створення розвивального середовища 46% відповіли, що труднощі виникають через брак коштів, 15% вихователів відповіли, що труднощів не виникало, 38% не надало відповіді.

На питання чи мають вихователі побажання керівникам ЗДО по створенню розвивального середовища ми отримали наступні результати:

- 62% не надали відповіді;
- 30% хотіли оновити матеріальну базу;
- 8% побажали продовжувати роботу в такому ж напрямку.

Перейдемо до висвітлення результатів *цілеспрямованого спостереження* за діяльністю вихователя щодо підтримки ним соціально-компетентної взаємодії дітей в різних видах діяльності.

Відповідно до різних видів діяльності педагог добирає та використовує різні методи, прийоми та засоби щодо підтримки соціально-компетентної взаємодії. З'ясовано, що серед видів ігрової діяльності, які найбільшою мірою використовуються в практиці роботи з дітьми старшої групи ЗДО щодо підтримки соціально-компетентної взаємодії використовуються сюжетно-рольові ігри. Так, у процесі розвитку сюжетно-рольових ігор «Магазин», «Аптека», «Перукарня», «Кухня», «Сім'я» діти приміряють на себе різні соціальні ролі, вчаться розв'язувати різні життєві ситуації, контролюють свою поведінку, вчаться узгоджувати власні інтереси з інтересами інших дітей, знаходять компроміс. Використовуються різноманітні види конструкторів, машинки, настільні дидактичні ігри: шахи, пазли, доміно.

Вихователь використовує спеціальні прийоми на різних видах занять: ігри в парах, скажи добре слово сусіду, побажай комусь щось хороше. Під час рухової діяльності дітей використовується прийом гри в парах або групі, де діти повинні узгодити свої дії. Вихователь організовує театральні дійства, де діти повинні виконувати різні ролі та взаємодіяти між собою. Використовує методи, щодо вирішення конфліктних ситуацій, які виникають у групі. Але в ході даного спостереження нами було з'ясовано, що вихователь використовує розвивальне середовище незначною мірою.

Протягом циклу проведених спостережень нами було зафіксовано, що вихователі використовують ті форми освітньої роботи, через які, під безпосереднім керівництвом педагога та за його участі, вихованці залучаються до різноманітних видів специфічної дитячої діяльності. Зокрема:

– до організованої ігрової діяльності – шляхом проведення дидактичних, рухливих, конструкторсько-будівельних ігор, ігор-драматизацій тощо;

– до організованої навчально-пізнавальної діяльності – через проведення занять, а також гурткової, індивідуальної роботи, проведення спостережень, пізнавально-розвивальні бесіди, дидактичні ігри, елементарні досліди й дитяче експериментування у повсякденному житті;

– до організованої трудової діяльності – у формі індивідуальних і групових трудових доручень, чергувань, колективної праці, прибирання, допомога помічнику вихователя;

– до організованої художньої діяльності – через проведення образотворчих, музичних, літературних занять та з художньої праці, проведення розваг, свят, гуртки художньо-естетичного циклу, індивідуальну роботу;

– до організованої комунікативно-мовленнєвої діяльності – за допомогою проведення спеціальних мовленнєвих занять, бесід, розмов на особистісні та спільні теми, створення й розв'язання певних ситуацій спілкування, проведення індивідуальної роботи у повсякденні, цілеспрямованого залучення дітей до спілкування під час всіх форм організації життєдіяльності;

– до організованої рухової діяльності – шляхом залучення до участі у заняттях з фізичної культури, різних форм організації дитячої праці, рухливих ігор середньої та низької інтенсивності у повсякденному житті, фізкультурних свят, розваг, ранкової і гімнастики після денного сну, фізкультурних хвилинок, пауз та ін.

Під час самостійної діяльності дітей вихователі здійснювали як пряме (безпосереднє) керівництво різними видами діяльності дітей. Воно передбачає застосування певних прийомів, які спрямовуються на те, щоб:

– допомогти дітям обрати близький до їхніх уподобань, співзвучний із настроєм і конкретною ситуацією вид діяльності, визначитися з її конкретним змістом — що будуть малювати або ліпити, в яку гру гратимуть, про що хочуть поговорити, розповісти тощо;

- підтримати порадами, підказками, допомогти вибрати зручне місце для самостійних занять, необхідні атрибути, іграшки, приладдя, обладнання з урахуванням бажань, інтересів, претензій різних дітей так, аби діти не заважали одне одному, а отже, попередити виникнення конфліктів;
- за потреби націлити малят на раціональні способи дій, зручний порядок виконання завдання або творчого задуму;
- посприяти об'єднанню дітей для спільної діяльності, якщо їхні бажання співпадають, або навпаки, розвести їхню діяльність у просторі й часі при потенційній можливості виникнення конфліктної ситуації;
- вносити періодичні зміни до змісту обраної діяльності, варіювати способи виконання;
- спрямовувати дітей на об'єктивну самооцінку й визначення перспективи продовження обраної справи в інший час;
- забезпечити оптимальні фізичні й психічні навантаження на дітей, чергування навантажень і відпочинку, мотивувати вчасну зміну статичних положень і динамічних занять, видів діяльності тощо.

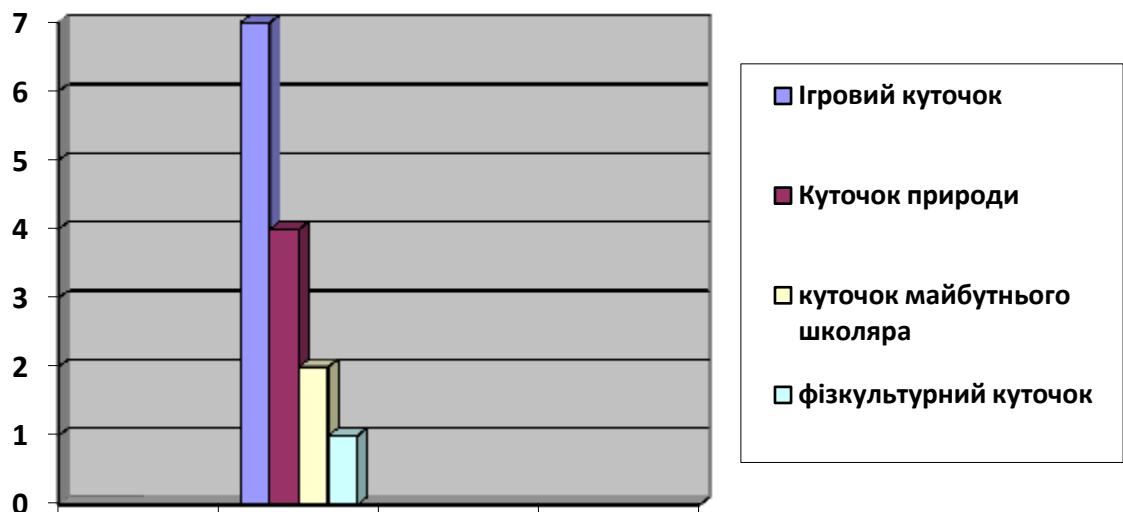
Також вихователями здійснювалося непряме (опосередковане) керівництво самостійною дитячою діяльністю, що відбувається за допомогою низки чинників, що створюють умови для появи й подальшого якісного перебігу процесу цієї діяльності. Серед цих чинників першочергове значення мають:

- систематична робота зі створення достатнього запасу вражень про навколишній світ, знань, умінь і навичок, формування життєвого досвіду в процесі організації життєдіяльності у дошкільному закладі, вдома та за їх межами;
- грамотне, педагогічне виважене облаштування розвивального природного й предметно-ігрового середовища, яке спонукало б до самостійних занять різними видами діяльності, приваблювало й зацікавлювало, давало поштовх дитячій уяві та фантазії;

- організація навколо дитини соціального середовища, насиченого відповідними її віку контактами з однолітками, молодшими і старшими за віком дітьми, рідними й близькими, а також: сторонніми дорослими людьми;
- охорона й плекання внутрішнього світу кожної дитини та визнання її права вважати своєю певну частину довкілля;
- періодична зміна розвивального середовища шляхом внесення до нього нових компонентів, наприклад іграшок, обладнання, рослин, нових знайомств, та його переобладнання; раціонального розміщення різних компонентів цього середовища у фізичному просторі, яке не лише спонукало б до вільного вибору виду діяльності й задовольняло потреби дітей у проявах різних видів активності, але й уможлиблювало інтимізацію дитячого життя, тобто надавало можливість, зокрема, наодинці попрацювати з конструктором, причепуритися та приміряти елементи театральних костюмів перед дзеркалом й самостійно розіграти уявну роль тощо (діаграма 2.1).

Діаграма 2.1

Рейтинг використання педагогами розвивальних осередків

За даними діаграми ми можемо зробити висновок, що найактивніше використовується у роботі з дітьми ігровий куточок; на достатньому рівні

використовується куточок природи та куточок майбутнього школяра і рідше у роботі з дітьми використовується фізкультурний куточок.

Предметно-розвивальне середовище, яке функціонує у старшій групі не повною мірою задовольняє вимоги дошкільної освіти по наданню дошкільникам знань про сучасне життя. Зміни експозицій цього середовища потребують покращення щодо частоти й наповнення предметами, які несуть для дитини інформацію про соціум, про якого види, культурне та історичне минуле та сьогодення, а також стосовно майбутнього періоду життя старших дошкільників – вступу до школи. У садочку та групових кімнатах за допомоги завідуючої та методиста створено необхідні види предметно-розвивального середовища, проте його матеріальна наповненість відрізняється нерівномірністю.

Таким чином, на основі попередньо розроблених діагностичних методик ми проаналізували стан практики закладу дошкільної освіти у напрямі роботи з педагогами, обстежили матеріальну базу (розвивальне середовище) старшої групи. Ми виявили такі чинники, які знижують ефективність дії середовища з формування у дитини соціальної компетентності: невідповідність рівня компетентності вихователів проведенню роботи з використання потенціалу середовища; слабка функціональність останнього у напрямі соціальних проявів ідей та відтворення ними норм суспільної поведінки та соціальних комунікацій.

2.3. Методика дослідження рівнів сформованості соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку у розвивальному середовищі ЗДО

Важливим елементом нашої експериментальної роботи було визначення рівневості соціальної компетентності старших дошкільників, набутої за використання потенціалу розвивального середовища.

Розглянемо більш детально сутність дібраних нами методик у напрямі роботи зі старшими дошкільниками, визначених за критеріями сформованості соціальної компетентності старших дошкільників у ПРС.

Когнітивний критерій

Завдання. Аналіз твору В. Сухомлинського «Як Сергійко навчився жаліти»

Мета: виявити особливості емоційних проявів дітей під час роботи зі змістом літературного твору, виявити в дітей уміння поставити себе на місце іншого.

Процедура виконання: експериментатор ознайомлює дошкільників з текстом літературного твору, після чого діти надавали відповіді на поставлені запитання: «що означає жаліти?», «що вразило Сергійка після спілкування зі сліпою дівчинкою?». З метою визначення відношення кожної дитини до героїв твору були задіяні такі методи, як створення ситуації емоційного переживання, прийому «поставити себе на місце іншого».

Тестування дошкільників під назвою «Тест для завтрашнього школяра». Тест містив 10 питань, відповіді на які повинні були визначити рівень знань дітей про нове для них соціальне середовище, визначити їхнє ставлення до процесу навчання в нових умовах (школі), до однолітків.

Емоційний критерій

Завдання. Ситуація «Поспівчуємо ведмежатам»

Мета: виявити розуміння дітьми почуття емпатії та здатність виявляти співпереживання до інших.

Процедура виконання: експериментатор пропонував дітям поспівчувати «ведмежатам», у яких розболілися животи, тому що вони з'їли смачні, але не вимиті яблука (ролі ведмежат, що страждають від болю, розігрують дві дитини).

Також нами було проведене *спостереження за поведінкою дошкільників* під час гри в предметному середовищі, що дозволяло нам, поряд з вирішенням ряду інших завдань, дослідити особливості емоційних і поведінкових проявів старших дошкільників у різних видах ПРК як

показників сформованості у них соціальної компетентності (Дод. Б).

Критеріями сформованості у дітей основ соціальної компетентності при їхній взаємодії з однолітками було визначено такі:

- 1) Дитина узгоджує свої дії з партнерами по спільній діяльності;
- 2) Дитина виявляє уміння виходити з конфлікту;
- 3) Дитина поводить себе відповідально;
- 4) Дитина знає межі соціально схвалюваної поведінки.

Мотиваційний критерій

Завдання. Ігрова ситуація «*Послухай казку*»

Мета: виявити наявність пізнавальних мотивів діяльності.

Процедура виконання: дитину запрошували до ігрового куточку групової кімнати, де було виставлено звичайні іграшки і пропонували їх розглянути. Далі експериментатор читав дитині цікаву, відповідно віковій, і незнайому казку. Переривали читання казки на найцікавішому місці і ставили дитину в ситуацію вибору: погратися з виставленими іграшками або дослухати казку до кінця.

Завдання. Сюжетно-рольова гра «*Школа*»

Мета: виявити вміння виокремлювати цілісні орієнтири дітей адекватно соціальній ситуації розвитку.

Процедура виконання: відповідно до створених у предметно-розвивальному куточку групової кімнати організовували сюжетно-рольову гру в «Школу», фіксуючи при цьому аспекти у змісті гри, найбільш цікаві для дитини (конкретні навчальні дії: пише палички, читає книжки, рахує приклад, або ігри на перервах, одягання в форму, складання портфелю).

Практичний критерій

Завдання. Конфліктна ситуація «*Як би ти вчинив*»

Мета: виявити ступінь адекватності вирішення конфліктних ситуацій дітьми з позиції ображеного персонажу.

Процедура виконання: кожна дитина була поставлена в ситуацію вибору щодо зрозумілої і знайомої конфліктної ситуації (забрали улюблену іграшку,

розвалили будівлю, несправедливо поділити іграшки, порвали плаття). Дитина мала розв'язати конфліктну ситуацію з позиції ображеного персонажу («Як би ти вчинив у цій ситуації?»). З метою виявлення впливу розвивального середовища (ігрового куточка) на мотив поведінки в конфліктній ситуації (використання іграшок) проводилась *індивідуальна бесіда з дітьми* (Дод. В). Для виконання першого завдання нами проводилося цілеспрямоване *спостереження* за дітьми в різних куточках предметно-розвивального середовища старшої групи щодо визначення його впливу на формування соціальної компетентності старших дошкільників (Дод. Г).

Критеріями, які визначували рівень соціальної компетентності дошкільників при їхній взаємодії з дорослим було визначено такі: дитина

- 1) у разі потреби звертається за допомогою;
- 2) вільно з ним спілкується;
- 3) адекватно реагує на зауваження дорослого;
- 4) адекватно реагує на його похвалу.

Перейдемо до аналізу результатів ряду діагностичних методик, метою проведення яких й було визначення рівня сформованості у старших дошкільників означеної соціальної компетентності.

Ми виходили з позиції Д. Фельштейна про те, що у шестирічних дітей з'являється орієнтація на суспільні функції людей, норми їх поведінки й мотиви діяльності. Саме в цьому віці в дитини формується суб'єктивне ставлення до соціальних цінностей, усвідомлення їх змісту, з'являється широке розуміння соціальних зв'язків, виробляється вміння оцінювати поведінку інших. Тобто, «на зламі 5 – 6 років у дитини формується розуміння та оцінка соціальних явищ, орієнтація на оціночне ставлення дорослих крізь призму конкретної діяльності» [76, с. 14].

Надамо аналіз результатів проведених з дітьми ЕГ та КГ *ігрових завдань*. Отримані дані виконання завдання «Як Сергійко навчився жаліти» засвідчують, що 50% дітей з ЕГ та 55% з КГ виявили розуміння специфіки хвороби сліпої дівчинки, її фізичного стану, що не дозволяє повноцінно

гратися з дітьми, радіти життю. Діти говорили про те, що Сергійко спочатку не зрозумів сану дівчинки, хоча «він вже дорослий і мав би знати, як поводитися, щоб не образити» (Катя Д.). 40% дітей також вказали на те, що хлопчик повинен був запропонувати необхідну допомогу «або погратися з нею, або запросити в гості» (Діма Н.). Переважна більшість дітей визначила не тільки співчуття стану дівчинки, але й знання норм поведінки та спілкування з людьми з особливими потребами.

Результати відповідей на запропоновані нами «Тести для завтрашнього школяра» засвідчують, що 45% ЕГ та 50% КГ старших дошкільників достатньо орієнтуються у новому соціальному середовищі – класі. Ці діти дали правильну відповідь на 5–9 поставлених запитань, що дає підстави вважати, що у них сформовані уявлення про нову соціальну роль «Я – учень». Вони знають, як привернути увагу вчителя («Підняти руку так, щоб її було видно вчителю»), як вийти при потребі з класу («Підняти руку і сказати: будь ласка, дозвольте вийти»), знають, що таке урок («Це коли потрібно навчатися в класі»), перерва («Це коли можна гратися»). Вкажемо також на те, що 65% дітей ЕГ та 55% КГ виявили байдужість до змін діяльності й нового соціального середовища. На нашу думку, це можна пояснити недостатнім рівнем педагогічної роботи по адаптації дітей 6-7 років до шкільного навчання. Результати обстеження когнітивного компоненту соціальної компетентності старших дошкільників подано у табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Розподіл вихованців за рівнями сформованості когнітивного компоненту соціальної компетентності

Рівні сформованості когнітивного компонента	Кількість дітей у %	
	ЕГ	КГ
Достатній рівень	15 %	20 %
Середній рівень	45 %	50%
Низький рівень	40 %	30%

Перейдемо до характеристики результатів обстеження *емоційного компонента* соціальної компетентності вихованців старшої групи у РС.

За даними обробки протоколів спостереження, під час самостійних ігор дітей нами було зафіксовано, що діти активно використовують у своїй діяльності куточок майбутнього школяра, куточок природи, а вже потім ігровий куточок. У дітей майже відсутні емоційні прояви, які пов'язані із самою горою, а не викликані об'єктами предметно-розвивального середовища під час ігрової діяльності. При взаємодії з однолітками діти активно використовують ігровий куточок. Це здебільшого сюжетно-рольові ігри «Сім'я», «Лікарня», «Перукарня», «Магазин», «Кафе». У своїй діяльності діти застосовують майже всі предмети ігрового куточка відповідно до тематики своєї гри. Під час спільних з однолітками ігор діти емоційно спілкуються один з одним, досить легко входять в роль, яку отримали для гри. Такими уміннями, в загальному відзначаються 65% дітей ЕГ та 70% в КГ.

Виконання дітьми завдання «*Поспівчуємо ведмежатам*» засвідчило, що 65% дошкільників з ЕГ та 75% з КГ виявили розуміння стану «хворих» та виразили співпереживання «ведмежатам». Ці діти співчували «хворим», гладили їх по голові, пропонували «покласти грілку на живіт», тобто вони виявляли занепокоєння з приводу стану «хворих» і запропонували реальну допомогу. 45% ЕГ та 50% КГ дошкільників зреагували на страждання «ведмежат» таким чином: «Нічого, потерпіть, це скоро пройде». Деякі діти зауважили хворим, що «треба було помити яблука», і що «руки теж треба мити». Деякі поспівчували: «Бідненькі, вам боляче», але тут же забули про «хворих» і почали гратися. Як бачимо, не всі діти здатні зрозуміти почуття, яке переживає інший і відповідним чином виявити своє розуміння цих відчуттів.

Результати обстеження емоційного компонента соціальної компетентності старших дошкільників подано у табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

Розподіл вихованців за рівнями сформованості емоційного компоненту соціальної компетентності

Рівні сформованості емоційного компонента	Кількість дітей у %	
	ЕГ	КГ
Достатній рівень	20%	25%
Середній рівень	45 %	50%
Низький рівень	35 %	25%

Діагностичне обстеження за *мотиваційним компонентом* визначили наступне: результати завдання «Послухай казку», що мало на меті виявити наявність пізнавальних мотивів засвідчили, що у 33% (КГ) і 30% (ЕГ) визначаються пізнавальні мотиви. 30 % (КГ) і 25 % (ЕГ) прослухавши найцікавіше її місце, вирішили гратися іграшками. У решти дітей 66% (КГ) і 45% (ЕГ) ми виявили домінування ігрового мотиву: ці діти не бажали слухати казку і надали перевагу грі з іграшками.

Результати виконання дошкільниками наступного завдання (сюжетно-рольової гри «Школа») засвідчили, що лише 25% ЕГ та 33% КГ виявили вміння виокремлювати цілісні орієнтири дітей адекватно соціальній ситуації розвитку. Відповідно до створених нами умов, наближених до шкільних (розкладені на столах книжки, пенали, ручки; вчителька, яка веде урок, карта на стіні), лише 40% ЕГ та 35% КГ дошкільників змогли виявити цікаві для дитини конкретні навчальні дії: писати паличками, читати книжки, рахувати.

Усі інші діти гралися у бібліотеку(перебирали й розкладали книжки, малювали олівцями, що їм було роздано). Отже, 60% дітей, які незабаром стануть школярами не змогли продемонструвати у сюжетно-рольовій грі достатню кількість набутих навичок навчальної діяльності.

Результати обстеження мотиваційного компонента соціальної компетентності старших дошкільників у предметно-розвивальному середовищі ЗДО подано у табл. 2.3.

Таблиця 2.3.

Розподіл вихованців за рівнями сформованості мотиваційного компоненту соціальної компетентності

Рівні сформованості мотиваційного компонента	Кількість дітей у %	
	ЕГ	КГ
Достатній рівень	15 %	20 %
Середній рівень	20 %	20%
Низький рівень	65 %	60%

Перейдемо до характеристики результатів обстеження *поведінкового* компонента соціальної компетентності вихованців старшої групи у РС.

За даними цілеспрямованого *спостереження* за проявами сформованості соціальної компетентності у дітей старшого дошкільного віку при взаємодії з однолітками у ПРС, нами було зафіксовано, що зміст і рівень будь-якої самостійної діяльності залежать від ряду чинників, першочергове місце серед яких посідають:

- іграшки є цікавими для дітей ;
- предмети у куточках оновлюються досить часто;
- дорослий весь час допомагає дітям на належному рівні.

Нами було зафіксовано, що при взаємодії дошкільників з однолітками не усі з них можуть керуватися мотивами соціального порядку в значущій для дітей діяльності. На кожному із спостережень було зафіксовано від 10 до 14 випадків сварок дітей через невиконання партнерами правил гри; приблизно 1/3 часу, запланованого для самостійних ігор дошкільники проводять у суперечках стосовно обрання іграшок, з'ясування вибору партнерів по грі.

Протягом циклу проведених спостережень по грі нами було зафіксовано 6 випадків лихослів'я серед дітей; 8 випадків початку бійки. Нами зафіксовано у протоколах, що 50% ЕГ та 55% КГ дітей під час ігор ображаються на інших, намагаються будь-що відстояти власну позицію. Приблизно 40% ЕГ та 35% КГ дітей, що невпевнені у собі, майже у всьому поступаються партнерам по грі або беззаперечно їм підкоряються. 25% дітей 6-7 років виявляють характер ігрової діяльності, притаманний для попереднього віку – намагаються грати самостійно.

Нами була проведена *колективна бесіда* з дітьми. На *питання №1* стосовного того, в яких куточках діти найбільше люблять гратися, 70% респондентів ЕГ та 75% КГ відповіли, що це ігровий куточок і 3% зазначили, що це фізкультурний куточок. На *питання №2*, яке стосувалося допомоги вихователів під час ігор дітей у предметно-розвивальних куточках, всі діти зазначили, що отримують належну допомогу.

На *питання №3* діти мали зазначити як їм цікавіше гратися – на одинці, чи з іншими дітьми. 72% дітей ЕГ та 65% КГ відповіли, що набагато цікавіше гратися з однолітками та 8% надає перевагу самостійним іграм. *Питання №4* стосувалося іграшок, які діти найчастіше використовують у своїх іграх в куточках групи. Відповіді були такими: дівчатка надають перевагу лялькам, коляскам, полюбляють гратися у перукарні та кухні.

Хлопчики граються машинками, боулінгом, а також разом із дівчатками граються у кухні. На *питання №5* діти мали відмітити яких іграшок їм ще не вистачає для ігор. Діти задоволені предметним наповненням куточків у їхній групі, так як не було ніяких пропозицій.

Результати обстеження поведінкового компоненту соціальної компетентності старших дошкільників подано у табл. 2.4.

Таблиця 2.4.

Розподіл вихованців за рівнями сформованості поведінкового компоненту соціальної компетентності

Рівні сформованості поведінкового компонента	Кількість дітей у %	
	ЕГ	КГ
Достатній рівень	15 %	20 %
Середній рівень	20 %	20%
Низький рівень	65 %	60%

Розглянувши змістові характеристики рівнів сформованості компонентів соціальної компетентності старших дошкільників засобами предметно-розвивального середовища ЗДО і врахувавши отримані дані, ми розробили загальну характеристику рівнів зазначеної соціальної компетентності вихованців у предметно-розвивальному середовищі ЗДО згідно з критеріями їх визначення (знання норм соціальної поведінки та взаємодії, реакцію на емоційно-почуттєві прояви, розвиток соціальних мотивів поведінки та пізнавальних інтересів, орієнтації у новому соціальному середовищі-класі, адекватність поведінки соціальним нормам).

Ми звернули увагу на те, що найбільшою мірою в обох групах експерименту визначається несформованим поведінковий критерій соціально компетентності, що може свідчити про слабку практичну основу роботи закладу освіти щодо соціалізації майбутніх школярів.

На основі зазначених нами критеріїв і показників сформованості соціальної компетентності старших дошкільників у предметно-розвивальному середовищі було визначено три її рівні (табл. 2.5.):

Про це свідчить позитивне ставлення дітей до партнерів по грі, до занять та різних видів діяльності у розвивальному середовищі, мотиваційною спрямованістю (бажання використовувати предмети розвивального середовища у різних видах діяльності), доцільними практичними діями.

Таблиця 2.5

Розподіл вихованців за рівнями сформованості соціальної компетентності старших дошкільників у розвивальному середовищі

Рівні	Критерії								Усього	
	Когнітивний		Емоційний		Мотиваційний		Практичний			
	Кількість дітей (у %)									
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Достатній	15	20	20	25	15	20	15	20	15	20
Середній	45	50	45	50	20	20	20	20	35	40
Низький	40	30	35	25	65	60	65	60	50	40

Достатній: діти виявляють позитивне емоційне ставлення до занять (діяльності, ігор) у різних видах середовища; у різних іграх, видах театралізованої, пошукової, фізкультурної діяльності виявляють ініціативність; виявляють необхідне до віку позитивне ставлення до партнерів по грі щодо урахування їхніх інтересів; виявляють активний інтерес до предметів середовища, що оновлюються щодо визначення їх як об'єктів майбутньої діяльності; мають стійкий інтерес до спільної діяльності з однолітками, й не тільки стосовно гри. Активно співпрацюють з партнерами в різних видах середовища; мають належний набір необхідних дій ігрового, пошукового, творчого та ін. характеру; мають високий рівень словесного визначення власних дій у розвивальному середовищі. Дошкільників достатнього рівня було виявлено 15% в ЕГ та 20% в КГ.

Середній: дошкільники визначають перемінне емоційне ставлення до проведення у розвивальному середовищі різних видів діяльності, надають перевагу самостійній ігровій або ще одному-двом видам інших діяльностей; до партнерів по іграм ставлення часто змінюється залежно від ситуації, у проведенні ігор часто передають ініціативу іншим дітям; інтерес до спільної діяльності з однолітками часто залежить від настрою. Мають достатній об'єм знань по проведенню ігор та інших видів діяльності; визначення словесних

дій по організації та проведенню діяльності у предметно-розвивальному середовищі часто неконкретизоване. Цей рівень виявлено у 35% дошкільників ЕГ та 40% дітей в КГ.

Низький: у розвивальному середовищі виявляють практичну безініціативність, включаються в різні види діяльності на прохання дорослого; самостійність і впевненість у собі у них розвинуті недостатньо, часом діють хаотично, нечітко дотримуються правил або інструкцій, припускаються помилок, що перешкоджає розвитку вольових якостей. Визначають позитивне ставлення до партнерів по грі та інтерес до спільної діяльності з однолітками. Обмежений словниковий запас, низький рівень володіння розумовими та практичними операціями обмежують можливості словесного самовизначення дій у розвивальному середовищі. Цим рівнем характеризується розвиненість соціальної компетентності у 50% дітей в ЕГ та 40% в КГ старших дошкільників.

Таким чином, переважна більшість дітей старшого дошкільного віку (80% дітей в ЕГ та 85% в КГ) мають низький і середній рівень сформованості соціальної компетентності, набутої у предметно-розвивальному середовищі. Предметно-розвивальне середовище старшої групи визначає низьку функціональність щодо забезпечення соціального розвитку дітей старшого дошкільного віку у відповідності з вимогами чинних програм дошкільної освіти. Тому вихователям необхідно більше використовувати потенціал різних видів розвивального середовища з метою формування у дитини соціальних умінь та уявлень про навколишнє, закладання основ соціальної компетентності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

З метою вивчення стану практики закладу дошкільної освіти щодо з'ясування ефективності роботи із формування у старших дошкільників соціальної компетентності за використання розвивального середовища нами було проведене експериментальне дослідження (на констатувальному рівні), в якому використовувались наступні емпіричні методи: в якості основних – спостереження за діяльністю дітей в різних куточках предметно-розвивального середовища, вивчення матеріальної бази старшої групи щодо заповнення куточків; анкетування вихователів; у якості допоміжних: бесіда із старшими дошкільниками, бесіда з завідуючою садка, інтерв'ю з методистом, спостереження за діяльністю вихователя в розвивальному середовищі закладу.

Нами було розроблено наступні критерії (когнітивний, емоційний, мотиваційний та поведінковий) сформованості у старших дошкільників соціальної компетентності за використання розвивального середовища та їхні показники.

Результати діагностичних методик, отримані нами у напрямі роботи з педагогами засвідчують, що навчально-розвивальне середовище визначається вихователів як важливий чинник ранньої соціалізації дітей, набуття ними соціального досвіду, у тому числі – спілкування з однолітками, який неможливо набути в сімейному вихованні. Предметно-розвивальне середовище, яке функціонує у старшій групі не повною мірою задовольняє вимоги дошкільної освіти по наданню дошкільникам знань про сучасне життя. Зміни експозицій цього середовища потребують покращення щодо частоти й наповнення предметами, які несуть для дитини інформацію про соціум, про якого види, культурне та історичне минуле та сьогодення, а також стосовно майбутнього періоду життя старших дошкільників – вступу до школи. У ЗДО і групових кімнатах за допомоги завідуючої та методиста створено необхідні види предметно-розвивального середовища, проте його

матеріальна наповненість відрізняється нерівномірністю.

За результатами методик, отриманих нами у напрямі роботи зі старшими дошкільниками з'ясовано, що це середовище садочка взагалі і старшої групи, зокрема, визначається важливим засобом соціального оточення, розвитку соціальної активності дитини старшого дошкільного віку та набуття нею інформації про норми людського буття. 15% дітей активно використовують у своїй діяльності куточок майбутнього школяра, 25% куточок природи, 60% - ігровий куточок. Це здебільшого сюжетно-рольові ігри «Сім'я», «Лікарня», «Перукарня», «Магазин», «Кафе». У дітей майже відсутні емоційні прояви, які пов'язані із самою горою, а не викликані об'єктами предметно-розвивального середовища під час ігрової діяльності.

Рівень знань і практичних навичок досліджуваних дітей старшої групи ЗДО про види соціуму та норми поведінки у ньому не повною мірою відповідає вимогам чинних програм дошкільної освіти. Це стосується рівня сформованості у дітей уміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях; уміння правильно визначати особливості емоційного стану себе та інших людей; уміння вибирати адекватні способи спілкування з оточуючими і реалізувати їх у процесі взаємодії визначених нами відповідно до загальноприйнятих соціальних норм.

За результатами проведених діагностичних методик з дітьми за розробленими попередньо критеріями сформованості у старших дошкільників соціальної компетентності засобами розвивального середовища було визначено три її рівні: достатній, середній, низький.

За результатами констатувального експерименту лише 15% дітей старшого дошкільного віку в ЕГ та 20% в КГ мають високий рівень соціальної компетентності, набутої у розвивальному середовищі. Середній рівень сформованості означеної соціальної компетентності визначило 35% дітей в ЕГ та 40% в КГ. 50% дітей в ЕГ та 40% в КГ старших дошкільників мають низький рівень сформованості соціальної компетентності предметно-розвивальному середовищі.

РОЗДІЛ 3

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У РОЗВИВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗДО

3.1. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування соціальної компетентності в старших дошкільників у розвивальному середовищі ЗДО

Як засвідчили отримані нами результати проведення діагностичних методик вивчення сформованості соціальної компетентності у дітей 6-7 років, діяльність педагогічних працівників у даному напрямі не визначає належної ефективності. Робота проводиться традиційно, без урахування новітніх технологій та методик соціалізації дітей. ми також звернули увагу на те, що несповна використовується й потенціал того осередку перебування дітей, спеціально створених умов соціально-комунікативних дій малюків, які б дозволили їм більш гармонійно соціалізуватися.

Це визначило необхідність розробки програми, яка базувалася з урахуванням ряду загально дидактичних принципів, таких як: гуманістичності; природовідповідності, урахування вікових особливостей дитини; систематичності та послідовності; зв'язку із життям; збагачення емоційної сфери дітей; науковості тощо.

Розкриємо деякі із зазначених принципів більш детально з урахуванням специфіки нашого наукового дослідження. Так:

- *принцип врахування вікових і індивідуальних особливостей дітей* - має на увазі можливість вибору форми і способів участі дітей в події, заходи відповідно його мотивів і інтересів;

- *принцип практико-орієнтованості* - діти беруть участь в такому виді

діяльності, який дозволяє їм розвинути не тільки когнітивні компетенції, а й практичні компетенції у вигляді умінь;

- *принцип свідомості* передбачає прийняття дитиною цілей, які ставить вихователь перед дитиною, їх прийняття дитиною і керування ними як своєї мети;

- *принцип зв'язку з життям* реалізується через актуалізацію і реконструкцію особистого досвіду дитини, з подальшим додаванням до нього нового досвіду;

- *принцип науковості*. Дотримання цього принципу призводить до необхідності формування у дошкільнят наукової картини світу: як соціальної, так і природньої. При реалізації даного принципу організовується дослідницька робота дітей, яка принципово відрізняється від ознайомлювальних екскурсій або інших форм.

Формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку у розвивальному середовищі буде відбуватися більш ефективно, якщо дотримуватися наступних організаційно-педагогічних умов

Перша умова. Забезпечення методичного супроводу формування соціальної компетентності старших дошкільників під час перебування в розвивальному середовищі.

Розвивальне середовище стає фактором виховання дитини лише в тому випадку, коли воно насичено знаннями, уявленнями про соціальний світ, природу через наповнення контексту малюнками, картинками, коли дітям надається можливість творчо перетворити тим самим набуваються способи діяльності. Насичене середовища таким методичним ресурсом, що забезпечує розвиток різних психічних процесів, а також дозволяє дошкільникам отримувати безцінний соціальний досвід.

Задля ефективного використання розвивального середовища для формування соціальної компетентності, необхідно здійснювати методичний супровід. За В. Кузнецовою, Н. Левшиною, методичний супровід – це

цілеспрямована та керована система планів, програм, ідей, підручників, посібників, дидактичних матеріалів та інших методичних матеріалів, а також певних організаційно-педагогічних умов існування дошкільного закладу в системі освітніх закладів [39, с. 5].

Інформаційне оточення дошкільнят становить обмін інформацією між дітьми, між дітьми і дорослими. Проблема розвивального середовища дитячого освітнього закладу розглядається як організація такого середовища, спрямованої на формування знань, уявлень про навколишній світ, первинні уявлення про взаємозв'язки в природі між різними організмами [78].

Основними елементами методичного супроводу за Т. Сорочан є: демократичність, можливості вибору, орієнтованість на самореалізацію, а також налагодженої атмосфери співпраці [70].

Вдалий методичний супровід залежить від двох умов: дотримання змісту виховання та навчання за Базовим компонентом дошкільної освіти та відповідної чинної програми за яким працює дошкільний навчальний заклад.

Друга умова. Урахування розвивального потенціалу середовища перебування дитини.

У сучасному закладі дошкільної освіти необхідно створювати сприятливі обставини для організації взаємодії дітей один з одним, що сприятиме формуванню соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку, а саме: створювати дружнє та безпечне для перебування дитини середовище; атмосферу щирих відносин один з одним; виховувати етикет спілкування; навчати орієнтуватися в соціумі, пристосовуватися до постійних змін вимог та правил життєдіяльності людини в соціумі; підтримувати дитину в ситуаціях, коли їй необхідно звернутися до незнайомої людини за допомогою; сприяти атмосфері взаємодії з однолітками; вчити співчувати іншим; розвивати вміння висловлювати свої бажання та почуття, сприймати себе та інших по відношенню до нього.

Суб'єктна властивість дітей реалізується в тому, що дітям пропонують здійснювати певні зміни в середовищі життя групи. Поряд з тим, що вони вже знайомі з правилами порядку (будь-який предмет має своє місце, і після заняття з ним повинен повернутися на це місце), вони підтримують середовище в робочому стані, вони стають відповідальними за те, що дидактичний матеріал, який чекає для роботи інша дитина, повинен бути приведений в первинний вигляд і покладений на своє місце. Крім того, діти можуть внести свій вклад у прикрашання приміщення, освоївши елементарні навички складання букетів, оформлення своїх художніх робіт.

Поведінкове середовище освітнього простору ЗДО - характеризується певними корпоративними формами поведінки суб'єктів освітнього процесу: дітей, педагогів, батьків і системою оціночної шкали поведінки.

Середовище подій – це сукупність подій, що потрапляють в поле сприйняття дошкільника. Активна участь дошкільнят в підготовці та проведенні виховних подій розвиває перцептивні, комунікативні, здібності, формує практичні вміння, а значить, стає фактором особистісного становлення.

Третя умова. Занурення старших дошкільників у різні форми та методи роботи в розвивальному середовищі.

Старші дошкільники спілкуються між собою в основному в іграх. Дошкільнята організовуються в групи склад котрих не є постійним. Діти в залежності від своєї вікової групи копіюють слова та вчинки дорослих, в даному випадку вихователя. З дорослими діти спілкуються дуже щиро й очікують від них відповідного ставлення до них самих.

Занурення старшого дошкільника в різні види діяльності в розвивальному середовищі передусе добре продумана робота вихователя, яка передбачає таке планування освітнього процесу, що узгоджувалося із виховними цілями і завданнями, а також із емоційною ситуацією в ЗДО.

Відносин в дитячих групах під час різних видів діяльності є легким та

невимушеним, нестандартне, вільне. В процесі взаємодії між собою – комунікації вони вчаться висловлювати свої думки, ставлення до тієї чи іншої ситуації, вчаться приймати контроль над своїми діями та діями однолітків.

Нерідко під час спільної дитячої діяльності виникають конфлікти та сварки. Діти не завжди можуть врахувати думки, інтереси та побажання інших дітей. Володіючи певними речами дитина може опинитися в конфлікті за рахунок не вміння узгоджувати дії з іншими та розв'язувати конфліктні ситуації

Назвемо форми та методи, які сприяють вдалому формуванню соціальної компетентності в старших дошкільників в умовах розвивального середовища ЗДО: з дітьми – заняття, ігри, вправи, психогімнастики, ігри-драматизації, бесіди, розваги та інше; з вихователями – бесіди, консультації, тренінги, анкетування, спостереження.

Важливо врахувати, що вся організована педагогічна система по формуванню соціальної компетентності дошкільнят орієнтується на розвиток всієї сенсорної сфери, що дозволяє придбати чуттєвий досвід при сприйнятті навколишнього середовища. Це означає, що дитина може вибирати форму і місце для роботи з різноманітними матеріалами. Створюється розвивальне середовище педагогами відповідно до потреб дітей, а також з точки зору педагогічної доцільності.

Таким чином, для проведення експериментальної роботи з оптимізації процесу формування соціальної компетентності у випускників ЗДО слід було розробити відповідну програму. При її розробці було ураховано ряд дидактичних принципів та три найбільш суттєві організаційно-педагогічні умови, розкриті нами у даному підрозділі.

3.2. Методика організації роботи з перевірки організаційно-педагогічних умов формування соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку в розвивальному середовищі ЗДО

Експериментальна робота щодо формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку здійснювалася на основі отриманих результатів констатувального експерименту. Під час спостережень нами було виявлено, що у більшості дітей не достатній рівень сформованості соціальної компетентності. Формувальний експеримент був спрямований на підвищення рівня соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку в розвивальному середовищі ЗДО.

Розвивальне середовище є місцем в якому весь час перебувають дошкільники. Багате наповненням розвивальне середовище сприяє кращому розвитку за засвоєнню необхідних якостей успішної особистості. В даному середовищі діти вчаться умінню взаємодіяти з іншими, а також навчаються висловлювати власні думки, емоції та прагнення.

На першому етапі нашого дослідження була проведена попередня робота з вихователями. Було організовано декілька зустрічей на яких проводилися консультації стосовно важливості соціальної компетентності в становленні соціальної особистості. Також, нами було обговорено реальний стан рівня сформованості соціальної компетентності в дітей старшої групи ЗДО.

Система роботи з дошкільниками щодо формування соціальної компетентності базувалася на системності та послідовності. Нами було відібрано творчі, вправи, етюди, психогімнастики, казки, ігри для даного експерименту. Формувальний експеримент тривав протягом двох місяців.

Результати проведеного нами констатувального етапу експериментального дослідження засвідчили, що практика ЗДО нині не повною мірою відповідає сучасним вимогам щодо формування соціальної компетентності старших дошкільників в предметно-розвивальному

середовищі ЗДО. На констатувальному етапі нашого дослідження нами було з'ясовано, що в ЗДО проводиться недостатня робота по використанню предметно-розвивального середовища як засобу формування соціальної компетентності

Результати анкетування вихователів і перевірки методичного забезпечення старшої групи засвідчили, що основною причиною труднощів у вирішенні завдань формування у дітей основ безпеки є недостатнє методичне забезпечення. Педагоги зазначили, що бажали б підвищити рівень знань з проблеми формування соціальної компетентності старших дошкільників, перш за все, у напрямі взаємодії з батьками, використовуючи задля цього нові, цікаві форми роботи.

Виходячи з цих особливостей, було визначено **мету формувального експерименту**: розробити і дослідно-експериментальним шляхом перевірити ефективність системи роботи, що забезпечить дієвість **формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку в предметно-розвивальному середовищі ЗДО**. При розробці системи роботи, яка, на нашу думку, повинна забезпечувати більшу ефективність процесу формування соціальної компетентності старших дошкільників у предметно-розвивальному середовищі ЗДО ми спиралися на наукові роботи (О. Кононко, С. Курінна, І. Печенко, Т. Поніманська, І. Тадеєва), що тією чи іншою мірою використовуються в практиці сучасних ЗДО. У проведенні формувального етапу дослідження ми частково використовували навчально-методичну базу даного садка, перспективні плани вихователів старшої групи.

Реалізація експериментальної програми з **формування соціальної компетентності старших дошкільників у предметно-розвивальному середовищі дошкільного навчального закладу** відбувалася на базі ЗДО «Пролісок» с. Бахмача та ЗДО «Чебурашка» с. Стрільники.

Аналіз наукових джерел виявив, що сформованість соціальної компетентності старших дошкільників у предметно-розвивальному середовищі ЗДО значною мірою залежить від опанування усіма учасниками

освітнього процесу знань з цієї проблеми. Водночас, діти й дорослі, залучені до експерименту, засвідчили обмеженість й фрагментарність, а не рідко й повну відсутність відповідних знань, що занотовано нами у п. 3.1.

Результати констатувального етапу експерименту переконали, що досягнення позитивної динаміки у справі формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку в предметно-розвивальному середовищі ЗДО можливе за умови систематичного та послідовного збагачення знань педагогів, батьків і дітей у цій сфері.

Започатковуючи формувальний експеримент, нами було проведено насамперед пропедевтичну роботу з педагогами вихованців експериментального дошкільного навчального закладу.

Зміст методичної роботи з педагогами спрямовувався на підвищення рівня їх професійної компетентності з проблеми формування соціальної старших компетентності дошкільників у предметно-розвивальному середовищі закладу. З огляду на важливість проблеми, що досліджується, для усіх педагогів цього дитячого садка було організовано спецсеминар на тему: «Психолого-педагогічні умови соціалізації старших дошкільників у предметно-розвивальному середовищі ЗДО», який передбачав ознайомлення їх із цією проблемою, а також із змістом та характером нашої експериментальної роботи з дітьми.

Мета семінару – розкрити основні шляхи формування соціальної компетентності вихованців старшої групи; з'ясувати сутність і структуру поняття «соціальна компетентність»; підготувати педагогів до роботи за розробленою нами системою роботи, в основі якої – підготовка дитини до школи як нового для неї соціального середовища. У ході проведення семінару вирішувалися наступні завдання:

1. Систематизація та розширення знань педагогів стосовно психолого-педагогічних основ соціалізації особистості (лекції, аналіз Програм виховання та розвитку дітей).
2. Ознайомлення з системою роботи по формуванню соціальної

компетентності дітей 5–6 років (семінари, семінари-практикуми, консультації).

У процесі пропедевтичної роботи з педагогами ми прагнули сформувати зацікавлене ставлення педагогів до вивчення та подальшого використання у власній практиці новітніх теоретичних і методичних матеріалів з проблеми соціалізації дитини дошкільного віку

Подальший етап формувального експерименту був спрямований на роботу з дошкільниками. Було розроблено авторську програму «Завтра до школи» (Дод.).

Розроблена нами експериментальна програма базувалася на таких етапах:

1. Ознайомлювальний.
2. Навчальний.
3. Діяльнісний

На усіх етапах проведення експериментальної роботи нами використовувалося широке коло видів роботи, які забезпечували усі критерії сформованості соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку в предметно-розвивальному середовищі ЗДО.

Відповідно до завдань нашого дослідження, реалізація програми повинна була забезпечити один напрям роботи – роботу зі старшими дошкільниками.

Перший (ознайомлювальний) етап формувально-експериментальної роботи з дітьми передбачав:

- ознайомлення дітей з умовами подальшого життя майбутніх школярів;
- набуття дитиною соціального пізнавально-чуттєвого досвіду;
- ознайомлення з предметами, які важливі дитині в процесі навчання в школі (через використання означених предметів в груповому ПРС).

Так, на першому етапі задля розширення знань дітей, збагачення інформації щодо навчання у школі, предметів, які використовує учень

використовувалися наступні форми та методи роботи: читання літературних творів, використання фольклорного матеріалу; психологічні етюди; ігрові та проблемні ситуації; ігри та вправи ТРВЗ; самостійна художня діяльність та інші види діяльності.

На другому (навчальному) етапі формувального експерименту передбачалося формування домірних віку основ соціальної компетентності щодо зміни провідної діяльності дитини (ігрової та навчальної) через використання ігрового куточка та куточка майбутнього школяра; розвиток умінь спілкування з однолітками та дорослими як майбутніх школярів, здатність розв'язувати життєві проблеми. На цьому етапі реалізації нашої експериментальної програми ми скористалися наступними методами виховного процесу: створення виховуючих ситуацій, вимога, заохочення, переконування, привчання.

Організація роботи здійснювалася через проведення наступних заходів: читання літературних творів «Завтра в школу», «Чи не треба їй до школи?», «Розділена радість»; бесіди; психологічні вправи та етюди; малювання «Будинки мого села. Школа»; складання оповідання «Країна дорослих» та ін.

Третій, діяльнісний етап формувальної частини дослідження, ґрунтувався формуванні адекватного застосуванні набутих знань та вмінь стосовно навчання в школі, норм поведінки майбутнього учня, особливостей спілкування дітей та вчителів; вербалізації уявлень, відчуттів, переживань з означеної категорії соціальної компетентності (заняття, розваги та свята, ігри).

У своїй роботі ми також враховували такі вікові особливості дітей дошкільного віку як вразливість та емоційність. Тому нами використовувалися ті форми роботи, що викликали у дітей емоційну реакцію на подальше навчання в школі. На нашу думку, збільшення ефективності роботи забезпечувалося при читанні творів шкільної тематики, перегляду мультфільмів. Нами було проведено розвагу «Ми веселі дошкільнята». Також ми проводили читання творів В. Сухомлинського «Про що думала Марійка»

та «Розділена радість» з їх подальшим обговоренням.

З метою реалізації потенціалу соціального середовища нами було влаштовано зустріч з місцевими першокласниками.

Слід зазначити також, що ефективність формування соціальної компетентності залежить від реалізації конструктивної взаємодії між сім'єю й дошкільним навчальним закладом у навчально-виховному процесі.

Отже, з метою надання корекційної спрямованості процесу формування соціальної компетентності старших дошкільників в предметно-розвивальному середовищі ЗДО нами було розроблено й апробовано у практиці дошкільного навчального закладу експериментальну програму «Завтра до школи». Її педагогічну характеристику було представлено у даному підрозділі.

3.3. Результативність експериментальної роботи щодо формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку в предметно-розвивальному середовищі ЗДО

На констатувальному етапі дослідження з дітьми визначених нами ЕГ та КГ було проведено серію діагностичних методик, які дозволили визначити рівні сформованості у них соціальної компетентності, орієнтуючись на критерії та показники їх визначення, що було схарактеризовано в попередньому розділі.

Формувальний експеримент проводився впродовж 03.09. – 15.10. 2019 р. Протягом періоду проведення експерименту діти ЕГ активно включилися у роботу за запропонованою системою. Діти КГ були включені в освітній процес, що не зазнав змін у зв'язку із запровадженням нашої системи роботи.

Діагностичні зрізи здійснювалися за кожним компонентом соціальної компетентності відповідно до завдань констатувального експерименту. Це уможливило здобуття об'єктивної картини рівнів сформованості соціальної компетентності вихованців в умовах розробленої та апробованої

під час формуючої дослідно-експериментальної роботи з формування соціальної компетентності дітей 5-6 років.

З метою перевірки рівня сформованості **когнітивного критерію** було проведено аналіз твору В. Сухомлинського «*Як Сергійко навчився жаліти*», мета якого виявити усвідомлення змісту твору, особливості емоційних проявів дітей під час роботи зі змістом літературного твору, виявити в дітей уміння поставити себе на місце іншого.

Також задля виявлення результатів даного компонента нами було використано *метод незалежних характеристик*, метою якого є визначити рівень розвитку соціальних якостей у дітей старшої групи. Також нами було проведено «*Тести для завтрашнього школяра*», результати яких повинні були засвідчити уміння дітей орієнтуватися у новому соціальному середовищі – класі.

Діти експериментальної групи при повторному виконанні першого завдання - аналіз твору В. Сухомлинського «*Як Сергійко навчився жаліти*» - виявили гуманні якості такі як жалість, переживання, співчуття. Діти зазначили, що коли переживаєш за іншого, то хочеться допомогти, пожаліти.. виявили розуміння специфіки хвороби сліпої дівчинки, її фізичного стану, що не дозволяє повноцінно гратися з дітьми, радіти життю. Діти говорили про те, що Сергійко спочатку не зрозумів стану дівчинки, хоча «він вже дорослий і мав би знати, як поводитися, щоб не образити» (Катя Д.)

Діти також вказали на те, що хлопчик повинен був запропонувати необхідну допомогу «або погратися з нею, або запросити в гості» (Діма Н.). Переважна більшість дітей визначила не тільки співчуття стану дівчинки, але й знання норм поведінки та спілкування з людьми з особливими потребами, вони відмітили, що могли б товаришувати із сліпою дівчинкою, могли б разом гратися, ходити на прогулянки.

При повторному проведенні методики незалежних характеристик діти виявили більш високий рівень соціальних якостей: знають своє прізвище, ім'я, по-батькові, стать, вік, дату народження, адресу, місце роботи батьків.

Вони легко контактують як з однолітками так і з дорослими, відгукуються на прохання дорослих та приймають допомогу однолітків та дорослих. Вони не мають труднощів під час спілкування у великій групі дітей, не мають труднощів під час розв'язання конфліктів з іншими дітьми. Діти можуть розповісти про свої переживання, розрізняють емоційний стан дітей та дорослих. Вони не мають труднощів у спілкуванні з дітьми, завжди відгукуються на прохання дорослих та беруть участь у справах та іграх, що пропонують інші діти.

При повторному проведенні методики *«Тест для завтрашнього школяра»* виявилось, що старші дошкільники достатньо орієнтуються у новому соціальному середовищі – класі. Ці діти дали правильну відповідь на 5–9 поставлених запитань, що дає підстави вважати, що у них сформовані уявлення про нову соціальну роль «Я – учень». Вони знають, як привернути увагу вчителя («Підняти руку так, щоб її було видно вчителю»), як вийти при потребі з класу («Підняти руку і сказати: будь ласка, дозвольте вийти»), знають, що таке урок («Це коли потрібно навчатися в класі»), перерва («Це коли можна гратися»).

З метою перевірки рівня сформованості **емоційного критерію** було проведено ситуація *«Поспівчуємо ведмежатам»*, метою є виявити розуміння дітьми почуття емпатії та здатність виявляти співпереживання до інших. Також нами було проведене *спостереження за поведінкою дошкільників* під час гри в предметному середовищі, що дозволяло нам, поряд з вирішенням ряду інших завдань, дослідити особливості емоційних і поведінкових проявів старших дошкільників у різних видах предметно-розвивальних куточків як показників сформованості у них соціальної компетентності.

Аналізуючи завдання ситуації *«Поспівчуємо ведмежатам»* ми встановили, що після проведення експериментальної роботи в експериментальній групі збільшився відсоток дітей, які не тільки виявили розуміння стану хворого, а й запропонували реальну допомогу: вони гладили

«хворих» по голові і казали: «Ну не плач, будемо тебе зараз лікувати», пропонували «Поставити грілку на живіт», «Випити настою ромашки, бо вона лікує», «Послухати цікаву казку», «Покласти у ліжко». Аналіз результатів цього завдання засвідчив, що значно зменшилася кількість дітей (у порівнянні з результатами констатувального експерименту), які не виявили розуміння стану «хворого» та не проявили співпереживання до нього.

За даними обробки протоколів спостереження, під час самостійних ігор дітей нами було зафіксовано, що діти більш активно стали використовувати у своїй діяльності куточок майбутнього школяра, куточок природи, а вже потім ігровий куточок. У дітей майже відсутні емоційні прояви, які пов'язані із самою грою, а не викликані об'єктами предметно-розвивального середовища під час ігрової діяльності. При взаємодії з однолітками діти активно використовують ігровий куточок. Це здебільшого сюжетно-рольові ігри «Сім'я», «Лікарня», «Перукарня», «Магазин», «Кафе». У своїй діяльності діти застосовують майже всі предмети ігрового куточка відповідно до тематики своєї гри. Під час спільних з однолітками ігор діти емоційно спілкуються один з одним, досить легко входять в роль, яку отримали для гри.

З метою перевірки рівня сформованості **мотиваційного критерію** було проведено ігрову ситуацію «*Послухай казку*» метою якої є виявлення наявності пізнавальних мотивів діяльності. З метою виявлення вміння виокремлювати ціннісні орієнтири дітей адекватно соціальній ситуації розвитку було проведено сюжетно-рольову гру «*Школа*».

Провівши повторно ігрову ситуацію «*Послухай казку*» можемо говорити про те, що більшість дітей виявляють пізнавальні мотиви. Вони уважно слухають казку, задають питання по її змісту.

Проаналізувавши сюжетно-рольову гру «*Школа*» відзначили, що діти виявляють вміння виокремлювати ціннісні орієнтири адекватно соціальній ситуації розвитку. Відповідно до створених нами умов, наближених до шкільних (розкладені на столах книжки, пенали, ручки; вчителька, яка веде урок, карта на стіні), дошкільники змогли виявити цікаві для дитини

конкретні навчальні дії: писати паличками, читати книжки, рахувати. Діти, які незабаром стануть школярами, змогли продемонструвати у сюжетно-рольовій грі достатню кількість набутих навичок навчальної діяльності.

З метою перевірки рівня сформованості **практичного критерія** було проведено конфліктну ситуацію «Як би ти вчинив?». З метою виявлення впливу розвивального середовища (ігрового куточка) на мотив поведінки в конфліктній ситуації (використання іграшок) проводилась *індивідуальна бесіда з дітьми*. Також проводилося цілеспрямоване *спостереження* за дітьми в різних куточках предметно-розвивального середовища старшої групи ЗДО щодо визначення його впливу на формування соціальної компетентності старших дошкільників.

Нами було зафіксовано, що при взаємодії дошкільників з однолітками більшість дітей можуть керуватися мотивами соціального порядку в значущій для дітей діяльності. На кожному із спостережень було зафіксовано менше сварок дітей через невиконання партнерами правил гри; діти швидше та без суперечок обирають іграшки та партнерів по грі. Протягом циклу проведених спостережень по грі нами було зафіксовано 1 випадок лихослів'я серед дітей; 2 випадки початку бійки. Більше дітей стали впевненими в собі та можуть відстояти власну позицію.

Після проведення повторної бесіди з дітьми ми виявили, що куточок майбутнього школяра є цікавим для дітей і вони хочуть там гратися. Майже всі діти зазначили, що набагато цікавіше гратися з однолітками, ніж наодинці. Дівчатка найчастіше використовують під час ігор ляльки, коляски, любляють гратися у перукарні та кухні. Хлопчики граються машинками, боулінгом, а також разом із дівчатками граються у кухні. Діти відмітили, що отримують належну допомогу з боку дорослих.

Робота з казками та оповіданнями проводилася систематично та в різних видах діяльності. Нами дібрані казки та оповідання в яких були присутні суперечливі ситуації, яскраво охарактеризовані позитивні та негативні

персонажі творів. Для кращого розуміння тексту персонажі казок були охарактеризовані та проаналізовані разом з дітьми.

Результатом роботи з дітьми під час бесід, ігор, вправ, психогімнастик тощо стало формування соціальної компетентності старших дошкільників.

Виявлено, що більшість вихованців:

- Розуміють емоційний стан інших;
- Вибирають компромісні рішення в конфліктних ситуаціях;
- Із задоволенням вступають у спільну діяльність з іншими дітьми;
- Враховують інтереси та бажання інших дітей;
- мають високий рівень словесного визначення власних дій у розвивальному середовищі;
- Під час спілкування з іншими дітьми дотримуються норм та правил;
- Проявляють ініціативність до організації спільної діяльності.
- Виявляють інтерес до предметного світу розвивального середовища;
- Мають належний набір необхідних дій ігрового, пошукового, творчого та ін. характеру; мають високий рівень словесного визначення власних дій у розвивальному середовищі.

Таким чином, проведена робота значною мірою вплинула на формування навичок співпраці з однолітками, комунікабельності, емоційний стан дошкільників. Спостереження за організованою життєдіяльністю старших дошкільників у розвивальному середовищі рівень сформованості соціальної компетентності значно підвищився.

Зріз, проведений після закінчення формувальної дослідно-експериментальної роботи, зафіксував значне зростання рівнів соціальної компетентності у вихованців експериментальної групи, а також певні зміни у контрольній групі. Так, у експериментальній групі відбулося суттєве зниження кількості вихованців, які показали низький рівень соціальної компетентності, і, одночасно, зростання кількості дітей на середньому рівні.

Таблиця 3.5

Розподіл дітей старшого дошкільного віку за рівнями сформованості соціальної компетентності в предметно-розвивальному середовищі ЗДО (у %)

Рівні	Критерії																Усього			
	Когнітивний				Емоційний				Мотиваційний				Практичний				До експ-ту		Після експ-ту	
	До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту	
	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К
Високий	15	20	25	20	20	25	25	25	15	20	20	20	15	20	20	20	16	21	22	21
Середній	45	50	55	50	45	50	60	55	20	20	30	25	20	20	30	25	32	35	44	39
Низький	40	30	30	30	35	25	20	20	65	60	50	55	65	60	50	55	51	44	37	40

Отже, у результаті проведеної формувальної роботи відбулися якісні та кількісні зміни в рівнях соціальної компетентності у дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи: високий рівень складає 22 % (до експерименту – 16 %), середній рівень – 44 % (до експерименту – 32 %), до низького рівня було віднесено 37 % (до експерименту – 51 %).

Як бачимо, аналіз зафіксував зростання кількості дітей із середнім рівнем соціальної компетентності та зменшення кількості вихованців з низьким її рівнем в експериментальній групі. У той же час, у рівнях соціальної компетентності дітей контрольної групи відбулися незначні зміни: високий рівень складає 21 % (до експерименту – 21 %) середній – 39 % (до експерименту – 35 %), низький – 40% (до експерименту – 44 %).

На завершальному етапі експерименту була проведено тематичні співбесіди з педагогічними працівниками, які брали участь в експериментальній роботі, а також з батьками вихованців старших груп ЗДО які були залучені до експерименту.

Під час методичних заходів, передбачених експериментальною програмою, педагоги виявили стійку позицію щодо необхідності цілеспрямованої соціалізації дитини дошкільного віку в предметно-

розвивальному середовищі садочка, визнали гостру потребу в покращенні роботи даного виду, надавали практичні пропозиції педагогічного спрямування.

У розмові з експериментатором педагоги засвідчили, що за час експериментальної роботи вони набули низку якісно нових теоретичних знань й практичних вмінь і навичок. З-поміж інших відзначено наступні:

- удосконалення вміння використовувати технології розвитку соціально-емоційної сфери дошкільників, адаптуючи їх до вікових та індивідуальних особливостей дошкільників;
- усвідомлення потреби в удосконаленні своїх знань у царині проблематики соціалізації дошкільника у предметно-розвивальному середовищі ЗДО в контексті чинних програм розвитку дитини дошкільного віку.

Послугуючись нашою експериментальною програмою у практиці установи, педагоги розробили низку навчальних занять з розвитку рідної мови, формування елементарних математичних уявлень, образотворчої діяльності, під час яких передбачалось різнопланове застосування методичного матеріалу з різними аспектами соціальної компетентності.

Отже, результати запровадження системи експериментальної роботи засвідчили, що процес формування у дітей старшого дошкільного віку соціальної компетентності в осередках зазнав якісних змін завдяки запровадженню у практику установи чіткої системи роботи (з формування соціальної компетентності дітей 6 років); раціональному використанню розвивального середовища; підвищенню ефективності дії соціального середовища (дитячий колектив); підвищення рівня кваліфікації педагогів садка та батьків вихованців у галузі соціалізації дитини-дошкільника.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

За результатами проведеного нами двоетапного експерименту ми прийшли до наступних **висновків**:

На сучасному етапі послідовна й цілеспрямована діяльність педагога з формування соціальної компетентності у дітей дошкільного віку в предметному середовищі садочка набуває особливої актуальності. Проте означена проблема є недостатньо дослідженою в дошкільній педагогічній галузі. Як наслідок – в освітніх закладах практично відсутня структурована система роботи даного напрямку.

Для практичного вивчення визначених на теоретичному рівні умов формування соціальної компетентності у дітей старшого дошкільного віку нами було розроблено методичку, що включала у себе три напрями роботи: з дітьми старшого дошкільного віку, з педагогічним персоналом садка та батьками дітей старшої групи. В якості основних: спостереження за діяльністю дітей старшого дошкільного віку в різних розвивальних осередках, вивчення матеріальної бази старшої групи щодо заповнення куточків предметно-розвивального середовища; розробка методики виконання ігрових завдань дітьми та анкетування вихователів; у якості допоміжних: бесіда із старшими дошкільниками, бесіда із директором закладу, інтерв'ю з методистом, спостереження за діяльністю вихователя в цьому середовищі, щодо забезпечення соціальної компетентності старших дошкільників; метод незалежних характеристик.

Предметно-розвивальне середовище, яке функціонує у старшій групі садочка, не повною мірою задовольняє вимоги дошкільної освіти з надання дошкільникам знань про сучасне життя. Зміни експозицій цього середовища потребують покращення щодо частоти й наповнення предметами, які несуть для дитини інформацію про соціум, про його види, культурне та історичне минуле та сьогодення, а також стосовно майбутнього періоду життя старших дошкільників – вступу до школи.

З метою коригування процесу формування у старших дошкільників соціальної компетентності в предметному середовищі закладу нами було розроблено та апробовано систему роботи, яка реалізувалася у межах формувальної частини нашого експериментального дослідження. Задля цього нами було розроблено модель формування соціальної компетентності дітей шести років «Завтра до школи», в якій містилися етапи нашої експериментальної роботи.

Для експериментальної роботи було дібрано ефективні засоби сприяння соціалізації старших дошкільників у даному осередку, з-поміж яких: ситуаційні ігри, метод розв'язання проблемних ситуацій, ігри та вправи ТРВЗ, сюжетно-рольові ігри тощо. На ознайомлювальному етапі було поставлено за мету ознайомити з умовами майбутнього шкільного життя; набуття дитиною соціального пізнавально-чуттєвого досвіду; ознайомлення з предметами, які використовує майбутній учень (через використання їх в груповому ПРС).

Метою роботи на навчальному етапі було визначено розвиток почуття емпатії, здатність розв'язувати життєві проблеми. Метою діяльнісного етапу було удосконалення умінь взаємодії спілкування як майбутніх школярів з однолітками та дорослими, формувати у дітей здатність розв'язувати життєві проблеми в адекватному застосуванні способів спілкування та взаємодії з оточуючими, вербалізації уявлень і відчуттів.

Отримані дослідницько-експериментальні дані засвідчують правомірність висунутої гіпотези та підтверджують ефективність розробленої моделі формування у старших дошкільників соціальної компетентності в цьому осередку.

ВИСНОВКИ

Здійснене нами на теоретичному та емпіричному рівнях наукове дослідження дозволило зробити наступні висновки:

За першим завданням ми розкрили сутнісні ознаки соціальної компетентності як педагогічної категорії та виявили щодо цього особливості формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку

Соціальна компетентність є показником і певною мірою результатом процесу соціалізації, яка на етапі переходу від дошкілля до школи виявляється у готовності дитини ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми в системі міжособистісних стосунків.

Соціальна компетентність є важливим елементом успішного існування людини в соціумі. Вона дозволяє оперувати своїм життєвим досвідом, висловлювати свої думки, наміри та побажання, вільно виражати свої емоції. Високий рівень сформованості соціальної компетентності дозволяє особистості розуміти інших, що призводить до прийняття компромісних рішень в конфліктних ситуаціях, задля уникнення суперечок. Соціально компетентна особистість здатна пристосовуватися до будь яких умов існування. Вона володіє відповідним багажем знань, морально-етичних установок, умінь та навичок застосування всього отриманого досвіду на практиці.

З поняттям соціалізації тісно пов'язані такі, як: соціальний розвиток, соціальне виховання, соціальний досвід. Соціальний розвиток є найширшим щодо цього поняттям, яке характеризує розвиненість особистісних якостей людини стосовно соціуму. Розвиток здійснюється впливом різних чинників, у тому числі – спонтанних, ситуативних, педагогічно керованих, інституціональних тощо. Соціальний досвід слугує базисом набутих людиною знань щодо соціуму та умінь соціальної поведінки.

За другим завданням ми з'ясували, що соціальна компетентність дитини дошкільного віку – це інтегральна характеристика розвитку

особистості, основними показниками якої є оптимальний для віку ступінь сформованості провідної діяльності, всіх форм активності та базових якостей. Формування соціальної компетентності дитини шести-семи років є важливим аспектом її подальшого розвитку та входження в соціум. У період старшого дошкільного дитинства відбувається становлення соціального «Я», коли у дитини формується «внутрішня позиція», яка породжує потребу посісти нове місце у житті у мікро та макро соціумі щодо виконання нової соціально значимої діяльності. Як і в загальному, соціалізація дитини старшого дошкільного віку обумовлюється низкою чинників – взаємодією з однолітками та дорослими, впливом педагогічного процесу, стихійними впливами тощо. Основною процесу соціалізації малюка 6-7 років є підготовка його до навчання у школі, зміною соціального статусу від дитини-дошкільника до школяра.

Стрімкий розвиток всіх сфер життєдіяльності призвів до погіршення умов перебування дитини в дошкільному закладі, що відобразилося на формуванні соціальної компетентності дітей старшого дошкільника. Зауважуючи, що саме старший дошкільний вік є синдетивним періодом початку формування соціальної компетентності. Тому є дуже важливим є фактори, які будуть впливати на розвиток даної компетентності.

За третім завданням стосовн визначення ролі середовища у розвитку й вихованні дитини можна зазначити, що дитина при народженні не володіє суспільним досвідом, не має власного досвіду, навичок комунікації зі суспільством, не може спілкуватися із навколишнім. Вона потребує специфічних засобів, які допоможуть їй пізнати навколишнє. Одним із таких засобів вчені вважають розвивальне середовище. Вони вивчають під різним кутом погляду, як те чи інше середовище впливає на формування суспільної особистості. Вони розробляють кутки, осередки та зони, складають перелік наповнення і вивчають як це впливає на дитину. Важливим є поступове насичення новими предметами побуту, щоб дитина не зазнала перевантаження психічних процесів.

На основі вивчення та аналізу психолого-педагогічної літератури нами було виділено критерії (когнітивний, емоційний, мотиваційний, практичний) та показники сформованості соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку у даному середовищі.

За четвертим завданням нами проаналізувати стан практики закладу дошкільної освіти щодо формування соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку у розвивальному середовищі садочка. У ході констатувального експерименту за допомогою основних методів дослідження, а саме: спостереження за діяльністю дітей старшого дошкільного віку в різних куточках предметно-розвивального середовища ЗДО, вивчення матеріальної бази старшої групи садка щодо заповнення куточків предметно-розвивального середовища; метод виконання ігрових завдань для дітей та анкетування вихователів; а також допоміжних методів: бесіда із старшими дошкільниками, бесіда із директором закладу, інтерв'ю з методистом, спостереження за діяльністю вихователя в предметно-розвивальному середовищі дитячого садка, щодо забезпечення соціальної компетентності старших дошкільників; метод незалежних характеристик нами отримані наступні результати:

Рівень знань і практичних навичок досліджуваних дітей старшої групи ЗДО про види соціуму та норми поведінки у ньому не повною мірою відповідає вимогам чинних програм. Це стосується рівня сформованості у дітей уміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях; уміння правильно визначати особливості емоційного стану себе та інших людей; уміння вибирати адекватні способи спілкування з оточуючими і реалізувати їх у процесі взаємодії визначених нами відповідно до загальноприйнятих соціальних норм.

Предметно-розвивальне середовище, яке функціонує у старшій групі ЗДО, не повною мірою задовольняє вимоги дошкільної освіти з надання дошкільникам знань про сучасне життя. Зміни експозицій цього середовища потребують покращення щодо частоти й наповнення предметами, які несуть

для дитини інформацію про соціум, про його види, культурне та історичне минуле та сьогодення, а також стосовно майбутнього періоду життя старших дошкільників – вступу до школи.

За п'ятим завданням здійснено дослідницько-експериментальну перевірку організаційно-педагогічних умов формування соціальної компетентності в старших дошкільників засобами розвивального середовища та надано результати. виявлено та теоретично обґрунтовано організаційно-педагогічні умови використання предметно-розвивального середовища щодо формування соціальної компетентності старших дошкільників. Ними є:

- 1) раціональна організація предметно-розвивального середовища;
- 2) використання педагогічного потенціалу предметно-розвивального середовища щодо формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку;
- 3) сформована професійна компетентність вихователів щодо використання предметно-розвивального осередку як ефективного засобу формування соціальної компетентності старших дошкільників;

З урахуванням отриманих на констатувальному етапі дослідження результатів та з метою коригування процесу формування у старших дошкільників соціальної компетентності нами було розроблено та апробовано систему роботи, яка реалізувалася у межах формувальної частини нашого експериментального дослідження. Задля цього нами було розроблено модель формування соціальної компетентності дітей шести років «Завтра до школи», в якій містилися етапи нашої експериментальної роботи.

Для експериментальної роботи було дібрано ефективні засоби сприяння соціалізації старших дошкільників в предметно-розвивальному середовищі ЗДО, з-поміж яких: ситуаційні ігри, метод розв'язання проблемних ситуацій, ігри та вправи ТРВЗ, сюжетно-рольові ігри тощо. На ознайомлювальному етапі було поставлено за мету ознайомити з умовами майбутнього шкільного життя дитини; набуття дитиною соціального пізнавально-чуттєвого досвіду; ознайомлення з предметами, які

використовує майбутній учень (через використання їх в груповому ПРС). Метою роботи на навчальному етапі було визначено розвиток почуття емпатії, здатність розв'язувати життєві проблеми. Метою діяльнісного етапу було удосконалення умінь взаємодії спілкування з однолітками та дорослими як майбутніх школярів, формувати у дітей здатність розв'язувати життєві проблеми в адекватному застосуванні способів спілкування та взаємодії з оточуючими, вербалізації уявлень і відчуттів.

У результаті проведеної формувальної роботи відбулися якісні та кількісні зміни в рівнях соціальної компетентності у дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи: високий рівень складає 22 % (до експерименту – 16 %), середній рівень – 44 % (до експерименту – 32 %), до низького рівня було віднесено 37 % (до експерименту – 51 %). У той же час, у рівнях соціальної компетентності дітей контрольної групи відбулися незначні зміни: високий рівень складає 21 % (до експерименту – 21 %) середній – 39 % (до експерименту – 35 %), низький – 40% (до експерименту – 44 %).

Отримані дослідницько-експериментальні дані засвідчують правомірність висунутої гіпотези та підтверджують ефективність розробленої моделі формування у старших дошкільників соціальної компетентності в предметно-розвивальному середовищі закладу дошкільної освіти.

Проведене нами експериментальне дослідження не вичерпує глибини обраної нами проблеми. Напрямом наших подальших наукових робіт може стати пошуків шляхів формування соціальної компетентності у дошкільників різної статі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвили Ш. А. Размышления о гуманной педагогике / Ш. А. Амонашвили. – М. : Изд. Дом Шалвы Амонашвили, 1996. – 496 с.
2. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 36 с.
3. Артемова Л. Соціалізація дитини в родині / Л. Артемова // Дошкільне виховання. – 2004. – № 3. – С. 3-5.
4. Бабунова Т. М. Дошкольная педагогика – педагогика развития / Т. М. Бабунова. – Магнитогорск : МаГУ, 2004. – 356 с.
5. Балицька І. М. Психологічна компетентність вихователя як основа професійної майстерності
Режим доступу: <http://dspace.udpu.org.ua> – назва з екрану
6. Бахтеева С. С. Формирование социальной компетентности в процессе обучения иностранному языку в ВУЗе экономического профиля : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Бахтеева С. С. – Казань, 2001. – 174 с.
7. Білоусова Н. Становлення моральної свідомості: психологічні аспекти / Н. Білоусова // Дошкільне виховання. – 2005 – №1. – С. 10-11.
8. Бітаєв В. А. Людина і соціокультурне середовище: проблема взаємо - адаптація / В. А. Бітаєв // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності. – 2004. – С. 81-90.
9. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. – 408 с.
10. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Педагогика, 1968. – 180 с.
11. Бондар В. І. Стан соціальної освіти та динаміка її змін / В.І. Бондар // Кроки до компетентності та інтеграції у суспільство : наук.-метод. зб. /

- ред. кол. : Н. Софій (гол.), І. Єрмаков (кер. авт. кол. і наук. ред.) та ін. – К. : Контекст, 2000. – С. 29–33
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1140 с.
13. Гагаріна Н. Формування соціальної компетентності дітей у розвивальному середовищі / Н. Гагаріна // Дошкільне виховання. – 2008. – № 3. – С. 10-13.
14. Голованова Н. Ф. Социализация и воспитание ребенка. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Н. Ф. Голованова – СПб.: Речь, 2004. – 272 с.
15. Гумовська Л.М. Розвиток соціально-емоційної сфери дошкільників. Авторська програма. Розробки занять для дітей 3-6 років життя / Л.М. Гумовська. – Х. : Вид. група «Основа», 2011. – 218 с.
- 16.7. Давкуш Н. В. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до прогностичної діяльності : автореферат... канд. пед. наук, спец.: 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти / Н. В. Давкуш. – Ялта : Республіканський вищий навч. заклад «Кримський гуманіт. ун-т» (м. Ялта), 2011. – 20 с.
17. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) // Освіта. – 1993. - № 44-46. – грудень.
18. Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні: Електронний ресурс.
Режим доступу: <http://osvita.kr-admin.gov.ua> – Назва з екрану.
19. Дитина. Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огневюк ; авт кол. : Г. В. Беленька та ін. ; наук. ред. Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
20. Діти і соціум: монографія / за заг. ред. А. М. Богущ. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 368 с.

- 21.Докторович М. О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї : автореф. дис. ... канд. пед. Наук : 13.00.05 – соціальна педагогіка / М. О. Докторович. – К., 2007. – 20 с.
- 22.Дьяченко О. М. Воображение дошкольника / О. М. Дьяченко. – М. : Знание, 1986. – 96 с.
- 23.Завязун Т. В. Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної освіти
- 24.Історія дошкільної педагогіки: Хрестоматія / Упоряд. З. Н. Борисова, В. У. Кузьменко. – К. : Вища школа, 2004. – 512 с.
- 25.Калинина Н. В. Психологическое сопровождение развития социальной компетентности школьников : – электр. ресурс: [http:// www. diss.ru](http://www.diss.ru) : автореф. дис ... докт. псих. наук. / Н. В. Калинина. – Самара, 2006. – 42 с.
- 26.Коваленко О., Рева О. Створюємо умови для розвитку / О. Коваленко, О. Рева // Дошкільне виховання. – 2009. – № 11. – С. 20-21.
- 27.Козак Н. Українська родинна педагогіка: минуле і сьогодення / Н. Козак // Дошкільне виховання. – 2002. – №8. – С. 9.
- 28.Козлова С. А., Куликова Т. А. Дошкольная педагогика : Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. завед. / С. А. Козлова, Т. А. Куликова – М. : Издательский центр «Академия», 1998. – 432 с.
- 29.Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. – М. : Наука, 1986. – 183 с.
- 30.Кононко Е. Л. Чтобы личность состоялась / Е. Л. Кононко. – К. : Радянська школа, 1991. – 221 с.
- 31.Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): [навч. посіб. для вищ. навч.закладів] / О. Л. Кононко . – К. : Освіта, 1998. – 255 с.
- 32.Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника : навч- метод. посібник до Базової програми розв. дитини дошк. віку «Я у Світі» / О.Л. Кононко. – К. : Світич, 2009. – 208 с.

33. Кононко О. Орієнтир сьогодення – компетентна особистість / О. Кононко // Дошкільне виховання. – 2005. – № 7. – С. 7-10.
34. Костюк Г. С. Психологія / Г. С. Костюк. – К. : Радянська школа, 1968. – 600 с.
35. Кот Н. Розвивальне екологічне середовище в дитсадку / Н. Кот // Дошкільне виховання. – 2008. – № 7. – С. 22-23.
36. Краевский В. В., Хуторской А. В. Предметное и общепредметное в образовательных системах / В. В. Краевский, А. В. Хуторской // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 3-10.
37. Краткий психологический словарь / Сост. Л. А. Карпенко. Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1985. – 431 с.
38. Крулехт М. Ребенок познает предметный мир / М. Крулехт // Дошкольное воспитание. – 2007. – № 1. – С. 45-47.
39. Кузнецова В. Г., Левшина Н. И. О социализации дошкольников / В. Г. Кузнецова, Н. И. Левшина // Дошкольное воспитание. – 2006. – № 4. – С. 10.
40. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку / В. Кузьменко // Дошкільне виховання. – 2001. № 9. – С.12.
41. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дітей дошкільного віку «Я у Світі» / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко [та ін.]. – К. : Світич, 2009. – 208 с.
42. Курінна С. М. Особливості соціалізації дітей шести-семи років в різних умовах життєдіяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13. 00. 05 «Соціальна педагогіка» / С. М. Курінна. – Луганськ, 2004. – 22 с.
43. Ладивір С. Найближчий соціум: розвиває чи руйнує? / С. Ладивір // Дошкільне виховання. – 2010. – № 6. – С. 4-8.
44. Леонтьев А. Н. Психологические основы дошкольной игры /

- А. Н. Леонтьев // Избранные психологические произведения : В 2 томах. – М. : Педагогика, 1983.
- Т.1. – М. : Педагогика, 1983. – 391с.
- 45.Лешли Дженни. Работать с маленькими детьми, поощрять их развитие и решать проблемы: Пер. с англ.: Кн. для воспитателя дет. Сада/ Лешли Дженни. – М. : Просвещение, 1991. – 223 с.
46. Линькова В. Кому нужна фантазия? О развитии творческого мышления дошкольников / В. Линькова // Детская литература. – 1989. – №12. – С. 50-52.
- 47.Лисина М. И. Формирование личности ребенка в общении // Психолого-педагогические проблемы становления личности и индивидуальности в детском возрасте / Под ред. В. В. Давыдова, И. В. Дубровиной. – М. : Науч.-исслед. ин-т общей педагогики. – 1980. – 162 с.
- 48.Лохвицька Л.В. Формування пізнання інтересів дітей старшого дошкільного віку в навчально-ігровому середовищі : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. : спец. : 13.00.08 «Дошкільна педагогіка».– К., 2000. – 23 С.
- 49.Матвієнко С. І. Методика формування у дошкільників соціальної компетентності : навч.-метод. посіб. / С. І. Матвієнко. – Ніжин : Вид-во НДУ імені М. Гоголя, 2012. – 106 с.
- 50.Матвієнко С. І. Фольклор як засіб формування соціального досвіду дитини старшого дошкільного віку // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – Ніжин, вид-во НДУ. - №2. – 2016. – С. 73-78.
- 51.Меркулова І. Середовище для творчості / І. Меркулова // Дошкільне виховання. – 2010. – № 11. – С. 16-17.
- 52.Мудрик А. В. Соціальний інтелект та соціальна компетентність / А. В. Мудрик // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – №3. – С. 4-6.

53. Мухина В. С. Детская психология: Учеб. для студ. пед. ин-тов / Под ред. Л. Венгера. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 1985. – 272 с.
54. Національна доктрина розвитку освіти Затверджена указом президента України від 17 квітня 2002 року № 347 // Освіта України. – 2002. - № 33.– С. 4-6.
55. Педагогический словарь / Под ред. И. А. Комровой. – Т. II. – М. : Акад. пед. наук, 1960. – 766 с.
56. Печенко І.П. Соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів «Загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад» : Дис. канд. пед. наук : спец. : 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Печенко Інна Петрівна. – Умань, 2002. – 234 с.
57. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка / Ж. Пиаже. – Спб : Союз, 1997. – 254 с.
58. Піча В. М. Соціологія: загальний курс. Навчальний посібник для студ. вищих закладів освіти України/ В. М. Піча . – К. : Каравела, 2000. – 248 с.
59. Поддьяков Н. Ребенок-дошкольник: проблемы психического развития и саморазвития / Н. Поддьяков // Дошкольное воспитание. – 1998. – №12. – С. 68-74.
60. Петровский В.А. Построение развивающей среды в дошкольном учреждении /В.А. Петровский, Л.М. Кларина, Л.А. Смывина, Л.П. Стрелкова // Дошкольное образование в России / Под ред. Р.Б. Стеркиной. – М. : Изд-во АСТ, 1996. – С. 57–90.
61. Поніманська Т. І. Дитина і соціум / Т. І. Поніманська // Дошкільне виховання. – 2004. – № 8. – С. 4-8.
62. Прищепа Т. І. Соціалізація дошкільників в умовах ЗДО / Т. І. Прищепа. – Х. : Вид. група «Основа», 2009. – 169 с. – (серія «Психологія виховання»).
63. Психология детей дошкольного возраста. Развитие познавательных процессов / Под ред. А. В. Запорожца, Д. Б. Эльконина. – М. : Просвещение, 1964. – 350 с.

- 64.Резніченко І. Створення розвивального простору у групових приміщеннях дошкільного закладу / І. Резніченко // Практика управління дошкільним закладом. – 2011. – № 1. – С. 27–40.
- 65.Рогальська І. П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві : автореф. дис. ... докт. пед. наук ; спец. : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / І. П. Рогальська ; Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2009. – 45 с.
- 66.Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – М. : Педагогика, 1989. –485 с.
- 67.Русова С. Вибрані педагогічні твори / Русова С. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.
- 68.Ручка А. О., Танчер В. В. Курс історії теоретичної соціології. – К. : Наукова думка, 1995. – 222 с.
- 69.Савчин М., Василенко Л. Вікова психологія / М. Савчин, Л. Василенко. – К. : Академвидав, 2006. – 360 с.
- 70.Сайко Н. О. Особливості соціалізації дітей дошкільного віку в процесі підготовки до школи: Збірник “Школа першого ступеня: теорія і практика”. – Переяслав-Хмельницького державного педагогічного інституту. – Переяслав-Хмельницький, 2002. – 200 с.
- 71.Сорочан Т. Співтворчість – одна з ознак технології науково-методичного супроводу / Т. Сорочан // матер. науково-практичної конф. «Активізація творчого потенціалу учнівської молоді в контексті глобалізації освіти
- 72.Сохань Л. В., Єрмакова І. Г., Життєва компетентність особистості: науково-методичний посібник / Л. В. Сохань та ін. – К. : Богдана, 2003. – 222 с.
- 73.Соціалізація дітей в комплексі «школа – дитячий садок»: праця в природі // Соціалізація особистості: Міжкафедральний збірник наукових статей // [за ред. А. Й. Капської], – Вип. 2. – К. : НПУ, 1999.–

- С. 77.
74. Субботский Е. В. Ребенок открывает мир / Е. В. Субботский. – М. : Знание, 1991. – 80 с.
75. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1978. – 72 с.
76. Український педагогічний словник / За ред. С. Гончаренка. – К. : Либідь, 1997. – 373 с.
77. Фельдштейн Д. И. Детство как социально-психологический феномен и особое состояние развития / Д. И. Фельдштейн // Вопросы психологии. – 1998. – №1. – С. 3–19.
78. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. – К. : Наука, 1973. – 599 с.
79. Хакунова Ф. П., Аутлева А. Н. Педагогические условия формирования социальной компетентности детей дошкольного возраста в условиях ДОО // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 10. – С. 306–310. – URL: <http://e-koncept.ru/2016/56869.htm>.
80. Щербакова І. Розвивальне середовище / І. Щербакова // Дошкільне виховання. – 2007. – № 12. – С. 16-17.
81. Эльконин Д. Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте / Д. Б. Эльконин // Возрастная и педагогическая психология : Тесты. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1992. – С. 79-96.